

Flora i fauna u Habelićevu rječniku

Stećuk, Bojana

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:301426>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij, Hrvatski jezik i književnost i povijest

Bojana Stećuk

Flora i fauna u Habelićevu rječniku

- Diplomski rad -

Mentorica: Prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2012.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Juraj Habdelić	4
2.1. Djela Jurja Habdelića	5
2.2. Habdelićev <i>Dictionar</i>	5
2.2.1. Grafija <i>Dikcionara</i>	7
2.3. Habdelić kao leksikograf u svojim književnim djelima	10
2.4. Povijesna pozadina Habdelićeva vremena	13
3. Flora i fauna u Habdelićevu <i>Dikcionaru</i>	15
3.1. Flora u <i>Dikcionaru</i>	15
3.1.1. Drvo, stablo, šuma	15
3.1.2. Polje, livada	18
3.1.3. „Nove“ biljke	19
3.2. Fauna u <i>Dikcionaru</i>	20
3.2.1. Kopnene životinje	20
3.2.2. Vodene životinje	23
3.2.3. Životinje iz drugih krajeva	24
3.2.4. „Životinje“	24
4. Biljke i životinje u svezama riječi	25
5. Značaj rječnika	27
6. Flora u Habdelićevu <i>Dikcionaru</i>	28
7 Fauna u Habdelićevu <i>Dikcionaru</i>	34
8. Zaključak	43
9. Literatura	45

Sažetak

Ovaj rad donosi istraživanje rječnika Jurja Habdelića iz 1670. *Dictionar ili Reči slovenske* i to dijela njegova rječničkog blaga koje se odnosi na biljni i životinjski svijet. Prikazuje isusovca Habdelića koji je pod utjecajem svoga reda ipak unio u svoja djela i dašak svjetovnoga. Flora i fauna su zasigurno bile dijelom svakodnevnog života te pokazuju koliko ga je Habdelić poznavao.

KLJUČNE RIJEČI: Juraj Habdelić, *Dictionar ili Reči slovenske*, flora i fauna

1. Uvod

Cilj rada bio je upoznati se s leksičkim blagom Habelićeva rječnika kroz proučavanje flore i faune koju on navodi u svom djelu. Početni dio donosi život i djelo ovog zapaženog, ali slabo istraženog isusovca koji je djelovao pod utjecajem svog reda, ali nije se ograničavao u strogim granicama koje ne smiju postojati ukoliko se bavi proučavanjem jezika nekog kraja. Time je izravno vezan uz tradiciju isusovaca koji su se u to vrijeme nalazili po cijelom svijetu propovijedajući kršćanstvo, ali i proučavajući razne jezike. Time je i logično da će se Habelić baviti proučavanjem jezika, što je na kraju postalo proučavanjem samog Habelića. Naime, njegov se *Dikcionar* koristio u školstvu kao rječnik hrvatskog jezika za učenje latinskoga. Kao takav, postao je nezamjenjivim suputnikom generacija učenika kojima bi drugačije ostale nepoznati mnogi latinski tekstovi.

Rad nadalje donosi popis flore i faune uz objašnjenja, napomene i klasifikaciju kako bi se što lakše mogle promotriti poveznice među njima. Uporaba frazema i širenje grozdova riječi pokzat će se kao velika prednost u proučavanju ne samo Habelića, nego i njegova vremena. Značaj *Dikcionaru* dala je i današnja znanost uvštavajući ga na popis digitalizirane rječničke baštine, ali i smještanjem njegova korpusa kao sastavnog i izuzetno bitnog dijela *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (RHKKJ). Nezaobilazna povezanost hrane i čovjeka također čini važan dio u proučavanju samog *Dikcionara* jer donosi na neizravan način svakodnevni, ali i raskošni život tadašnjih ljudi u našu stvarnost.

Habelić je i kroz druge svoje radove pokazao da rječnik nije samo nabranje riječi koje je čuo, nego pokazuje svu svoju veličinu stvarajući djela koja dokazuju točnost početne tvrdnje u *Dikcionaru*, a to je isprika čitatelju zbog suženog izbora riječi iz cijelog bogatstva kajkavskog (hrvatskog) leksika. Na samom kraju rada nalazi se popis riječi flore i faune s pripadajućim prijevodom na hrvatski jezik. Uz njih tu su i riječi koje se izravno odnose na biljni i životinjski svijet.

2. Juraj Habdelić

Rodio se u Starim Čičama, u Turopolju, sredinom travnja 1609. u obitelji imućnih plemića, koji su posjedovali, osim djela Male Mlake, još i zemlje u Zapruđu i na vlastelinstvu Jastrebarsko. Vjerojatno je mladi Juraj Habdelić polazio zagrebačku isusovačku gimnaziju na Griču. U Beču, gdje sluša teologiju, primljen je u isusovački red 1629. Novicijat je proveo u Leobenu, a od 1632. je u Grazu gdje sluša filozofiju. Nakon završenog studija 1635. dolazi u Zagreb, i odmah je raspoređen na isusovačku gimnaziju u Rijeci, a već sljedeće godine, zbog slaba zdravlja koje će ga pratiti čitavog života, on odlazi u Varaždin.

Na visokim teološkim studijama u Trnavi, od 1639. do 1643., Habdelić sluša teologiju. Iako je sjajno obranio disputaciju »O autentičnom prijevodu Svetoga pisma«, on nije tada stekao doktorat, jer se taj naslov podjeljivao samo onim završenim studentimakoji su bili određeni za nastavnike visokih škola. Habdelić se vratio u domovinu: predavao je na isusovačkim školama (gimnazijama) u Varaždinu, zatim u Judenburgu u Austriji. Plod njegova rada s učenicima jest njegov rječnik *Dictionar ili Reči slovenske* (1670.).

Godine 1647. Habdelić je pozvan u Trnavu da predaje logiku te zbog toga dobiva doktorat filozofije. Nakon toga predavat će u Varaždinu i Zagrebu, bit će rektor kolegija u Zagrebu, ravnatelj sjemeništa, prefekt studija, propovjednik u crkvi Sv. Marka, ispovjednik. Na Habdelićevu inicijativu i zamolbu, Nikola Dijanešević, zagrebački prepošt i kanonik dao je materijalnu pomoć na temelju koje je Zagrebački kaptol izdao Utemeljiteljsku diplomu 1666. za podizanje Zagrebačkoga isusovačkog kolegija na rang sveučilišta, a što je bilo okrunjeno uspjehom 1669. kad je car i kralj Leopold I. Zagrebačkoj akademiji podijelio prava i povlastice koje su imale i ostala sveučilišta u Carstvu. Od tada postoji Sveučilište u Zagrebu.

Juraj Habdelić umro je 27. studenog 1678. u Zagrebu. Po nalogu zagrebačkog biskupa, pavlina, Martina Borkovića, koji je bio Habdelićev mecena, i kome je posvetio svoje djelo *Pervi otca našega Adama greh*, sva su zagrebačka zvona, u znak žalosti, zvonila su dva dana za ovim iznimnim čovjekom, piscem, propovjednikom, profesorom, najpoznatijim isusovcem Sjeverne Hrvatske, ne samo u 17. stoljeću nego i kasnije.¹

¹ Preuzeto iz: Josip Bratulić, *Juraj Habdelić: život i djelo*, u: Juraj Habdelić. *Dictionar ili réchi szlovenszke*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989., str. 1. – 3.

2.1. Djela Jurja Habdelića

Najpoznatije Habdelićevo djelo je *Pervi otca našega Adama greh* (1674.) ima značajan podnaslov: »i žalostno po njemčlovečanske nature porušenje«, tj. autor će govoriti o *ranjenoj ljudskoj naravi* nakon istočnoga grijeha. U prvoj svojoj knjizi, koju je naslovio *Zercalo Marijansko* (1672.) stoji također karakterističan podnaslov: »to je to Poniznost device Marije ka je Boga rodila«. Treća Habdelićeva knjiga *Duše verne*, za koju znamo ne samo iz Kukuljevićeva svjedočanstva nega također iz crkvenih vizitacija iz 17. i 18. stoljeća, vjerojatno je afirmirala vjeru i djelovanje kršćanskih izabranika, svetaca. Nažalost, od te knjige za sada nije poznat ni jedan primjerak.

Juraj Habdelić je tako, za razliku od propovjednika i pučkih misionara, ljudsku povijest općenito, kao i individualni tijek ljudske sudbine, života, odredio Adamovim grijehom, ohološću, s kojega je ljudska narav ranjena. Božji naum ozdravljenja ljudske naravi ostvaren je u Mariji, i to poniznošću Bogorodice. Njegova djela nisu zamišljena ni ostvarena kao zbirke propovijedi, ni kao knjige homilija, niti kao postile, nego su obje knjige svojevrstne antropološke studije o ranjenoj ljudskoj naravi, o zrcalu, ogledalu, kako je tu ranu moguće zacijeliti, ugledanjem u uzor poniznosti, Mariju, »ka je Boga rodila«. *Zercalo Marijansko* jest u osnovi mariološka knjiga, bez skolastičkih opterećenja, i ona s knjigom *Pervi otca našega greh*, čini cjelinu. Takva osnova obaju djela, kao i sustavna briga nad cjelinom djela i nad svim njegovim dijelovima, problikovala je Habdelićeve knjige od homiletičkog priručnika u djelo s dubokom tezom i porukom. I u jednoj i u drugoj knjizi savršeno funkcioniraju pojedinosti s cjelovitošću, od od mozaičnosti ostvarena je harmonija, od propovijedi esej o ljudskim naravima i karakterima.²

2.2. Habdelićev *Dictionar*

„Dictionar ili reči slovenske“ prvi je hrvatski kajkavski rječnik. Tiskan je u „Nemskom Gradzu“ (Graz) 1670. godine. To je školski hrvatsko-latinski rječnik namijenjen učenicima „na pomoć napretka u Diačkom (tj. latinskom) navuku Školneh Mladencev Horvatskoga i Slovenskoga Naroda“.³ Habdelić u naslovu kaže da donosi „reči slovenske“ što znači hrvatske

² Preuzeto iz: Josip Bratulić, *Juraj Habdelić: život i djelo*, u: Juraj Habdelić. *Dictionar ili réchi szlovenszke*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989., str. 6. - 7.

³ Preuzeto iz: Vladimir Horvat, *Juraj Habdelić među isusovačkim leksikografima*, u: Juraj Habdelić. *Dictionar ili réchi szlovenszke*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989., str. 16.

kajkavske jer slovenski se tad nazivao kranjski, a rječnik namjenjuje đacima „horvatskoga“, tj. hrvatskog štokavskog „i slovenskog“, tj. hrvatskog kajkavskog naroda. Vladimir Horvat u svome članku utvrđuje da se zbog toga u rječniku ne nalazi odrednica „kaj“, nego „Što, kaj. Quid“. ⁴

Rječnik se sastoji od posvete, predgovora, rječničkog teksta i završnog dodatka (Appendix na 20 stranica, gdje se nalazi rimski kalendar, razne vrste brojeva, tablica množenja i na kraju ispravci) napisanih na latinskome jeziku. Džepnoga je formata i nema paginacije, nego folijaciju A1 do A8, B1 do B8... Nakon Z8 dolazi Aa1 do Aa8 i završava s Ee7, a zadnji je list bez folijacije. Na dnu svake stranice nalazi se kustoda, odnosno prva riječ sljedeće stranice. Rječnik sadrži ukupno 460 stranica i sadržava oko 12 000 natuknica.

Na prvih sedam stranica, koje imaju folijaciju (?)2 – (?)4 Habelić piše posvetu mladim potomcima glasovite plemićke obitelji Auersperg koja je bila veliki dobročinitelj isusovačkih kolegija u Varaždinu i Zagrebu. U predgovoru ističe kako očekuje prigovore čitatelja koji su mu razumljivi kad promatra „toliku raznolikost dijalekata u ovoj našoj Slavoniji i Hrvatskoj, toliku neplodnost izraza i različitost značenja“. ⁵ „Dictionar ili reči slovenske“ abecedni je rječnik. Hrvatske riječi i fraze prevedeni su na latinski jezik. Habelićev rječnik nije oblikovan po stupcima, tj. nema geometrijsku formu, već uz rječničku odrednicu na hrvatskom jeziku u nizu slijedi prijevod na latinski jezik i uz natuknicu nema primjera uporabe.

Rječnik je bio namijenjen školskim potrebama đaka ne samo kajkavske Hrvatske, već i hrvatskog područja južno od Kupe. Knjiga je bila i jeftina i priručna pa je đacima u građanskioj Hrvatskoj još dugo bila glavni oslonac pri učenju latinskog jezika. Unatoč nekim nedostacima, značenje je *Dikcionara* veliko, jer je to prvi rad takve vrste u kajkavskoj Hrvatskoj. U tom je rječniku Habelić pokazao izuzetno poznavanje jezičnih finesa i hrvatskog i latinskog jezika, pa nije čudo što se tim djelom za svoj *Gazophylacium* obilno poslužio njegov suvremenik, istaknuti lingvist Ivan Belostenec. ⁶ Zvonimir Vince je citirao Josipa Vončinu koji je rekao da je Rječnik „... posljednji ozbiljan pokušaj da se književni jezik kajkavske osnove (ali otvoren utjecaju ostalih narječja) proširi na cijelu Hrvatsku“. ⁷

⁴ Vladimir Horvat, *Juraj Habelić među isusovačkim leksikografima*, u: Juraj Habelić. *Dictionar ili reči szlovenszke*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989., str. 17.

⁵ Isto, str. 17.

⁶ *Juraj Habelić (1609. – 1678.)*, preuzeto iz zbornika radova sa Znanstvenog skupa o Jurju Habeliću, urednica Katja Matković Mikulčić Gradska knjižnica Velika Gorica, 2009., str. 219.

⁷ Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, 2002., str. 69.

Habdelić je ujedno prvi leksikograf u sjevernom dijelu Hrvatske. Na stranicama Kukuljevićeve „Bibliografije hrvatske“⁸ iz 1860. godine nalazi se, u bibliografskim jedinicama koje se nižu abecednim slijedom autora, ime i djela Jurja Habdelića s njihovim punim naslovnim odrednicama. Habdelićevo leksikografsko djelo nalazi se pod brojem 554. i glasi:

Dictionar ili reči s l o v e n s k e s vekšega ukup zebrane, u red postavljene i diačkimi slahkotene, na pomoć napredka u diačkom navuku školneh mladencev Horvatskoga i Slovenskoga naroda. V Gradcu pri odvetku Widmanštadianskom 1670. bez br. stranah. u 12 debeo 28. arkah.

2.2.1. Grafija *Dikcionara*

Isusovci su uz mnoge druge pokrete i napretke na neki način pokrenuli i reformu latinice. Tako je i Habdelić u svome djelu dao jasan smjer u kojem prema njegovom mišljenju treba ići u razvoju hrvatskog jezika, a time i latinice kao pisma. Njihove su knjižnice bile okosnica učenja jezika, ali i kulture kako tada, tako i danas. Nepostojanje škola onemogućavalo je širenje znanja, ali isusovci su se obrazovali u svojim knjižnicama. Tako je neupitan utjecaj Fausta Vrančića i njegovog *Rječnika pet najplemenitijih jezika Europe (Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae)* iz 1595. godine. Vrančićeva grafija je vrlo značajna zato što on kombinira sjeverna i južna grafijska rješenja, odnosno mađarska i talijanska. Vrančić je prihvatio grafijsku praksu temeljenu na mađarskim grafijskim rješenjima (*cz* = /c/, *cs* = /č/, *sz* = /s/), te ju kombinirao s talijanskim rješenjima (*x*=/ž/).⁹

Josip Vončina uspoređuje *Dikcionar* s Vrančićevim rječnikom i otkriva da se ne razlikuju samo po tome što prvi kajkavski rječnik polazi od hrvatskog leksičkog stanja nego donosi bitno obogaćenje. *Dikcionar* čini prilično strog izbor s obzirom na količinu leksičke građe, ali se ne zadovoljava navođenjem i tumačenjem pojedinačnih riječi, nego uz jednu natuknicu stvara nizove dvočlanih i višečlanih izraza te se na taj način odvaja od uobičajenih jezičnih rječnika i približava enciklopedijskim rječnicima.¹⁰

⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, dio prvi, Ex libris, Zagreb, 2010., str. 49.

⁹http://hr.wikipedia.org/wiki/Dictionarium_quinque_nobilissimarum_Europae_linguarum_latinae_italicae_germanicae_dalmaticae_et_ungaricae (29.08.2012.)

¹⁰ Josip Vončina, *Mjesto Habdelićeva rječnika u povijesti hrvatskog književnog jezika*, u: *Isusovci u Hrvata*, zbornik radova, Hrvatski povijesni institut, 1992., str. 306.

Među hrvatskom se leksičkom građom u *Dikcionaru* nalaze riječi iz seoskog okružja (npr. nazivi životinja i žita), ali i gradskom životu svojstven civilizacijski leksik, dijelom ažuriran i društvenim promjenama, npr. razlikovanje nekoliko vrsta »dijaka« kao posljedica podizanja akademske nastave na sveučilišnu razinu.¹¹

Tablica prikazuje grafijska rješanja koja je Habelić donio u svom *Dikcionaru*. Prikazani primjeri su riječi koje prikazuju floru i faunu ili uz njih izravno vezani. Neka su grafijska rješenja prikazana izvan tog tematskog okvira.

Tablica 1. Grafija *Dikcionara*

latinica	Habelićev rječnik	primjeri
c	cz	Bukeucza, Cherlyenecz, luk, Czitrona
č	ch	Drach, Iabuchicza, Iachmen
ć	ch x	Kozlich, Ianchez, Kacha Szuncze gdaje nay vexa noch
đ	gy	Narangya, Gyoput, Spongyia
i	i	Lilia, Lipa, Mira
ij	i	Luk koziak, Kaviar
j	i j y	Gliva, Iablan, Iabuka, Iagoda Muha paszja Gay, Soyka
ji	i	Szliva
í	ly	Chaplya, Kacha lyuticza, Klyusze
ń	ny	Iagnyed, Kopriunyak, gde koprive rasztu

¹¹ Hrvatski biografski leksikon, 5, Gn-H, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 357.

	nj	Luk beli, Che ńjak
r o	er	Cheru, Germ, Kermek, Kert
s	ń ńz sz z	Mattar falata primorszka, ka iz pechine raszte Gli ńzta Kosztany, Leszka Riba zluschinami, Brezkua
š	s ńń ń z	Berslyan, Ostriga Kokoff Chrefnya Beteg zkazlyu
v	u	Urabecz, Urana
z	ń ńz z	Gda kolo z-koloteczine i ńide Bojazliu, Vurar Zeba
ž	ń ńz s	Ro ńmarin, Iefeuka, jeficza, Marha, toje fivina Zemlya za ńzetvu Salfia
t	t th tt	Artichoka, Temjan Bath Mattar falata primorszka, ka iz pechine raszte

2.3. Habelić kao leksikograf u svojim književnim djelima

Pisac Habelić se u književnim djelima dokazao i kao leksikograf Habelić. Svoj je *Dikcionar* na neki način utkao i u svoja druga dva poznata djela koja je kasnije napisao i koja su zapravo poznatija od samog Rječnika. Tako je u knjizi *Zercalo Marijansko* napisao „opomenek“ čitatelju gdje upozorava na ono što je on napisao u djelu, a što bi drugi mogli kritizirati. Tu se vidi očita razlika ova dva svijeta koja se ujedinjuju u Habeliću, a to je skromni leksikograf koji moli čitatelje kritiku i plodni pisac koji ne podnosi kritiku. Naravno, ovdje se misli kritiku pravopisa, a ne kritiku onoga što je napisano. *Dikcionar* je namijenjen učenicima, a sam ne obuhvaća cijelo rječničko blago sjeverne Hrvatske što Habelić i naglašava kako bi izrazio svojevrstan protest tadašnjoj jezičnoj ravnodušnosti. Upravo zato počinje svoje djelo upozorenjem kako ga se kasnije ne bi kritiziralo zbog toga, a sama djela pokazuju veliko bogatstvo izraza koje je posjedovao ovaj nekada skromni isusovac.

„... Znam da bude, ki reče: ova je majdačka, ova zagorska, kranska ova, ova solarska, ova nemška, tukava ova reč. Ne dvojim ni vu tom, da bude, ki reče: ovde *H*, ovde *X*, ovde *Y*, ovde *cs*, *ect*. Bude ki reče: ovo beše ostaviti, ovo ništar ne valja, ovo priličneje bilo bi izreči, *ect*. Ja pak, dobri moji suci, na vsa ta vaša suđenja drugo ne odgovarjam, nego ovo, kaj sem na jedna v zagrebečkom varošu hiže stene velikemi literami napisano čtel:

Si bene non cuiquam domus haec fabricata videtur,

Sic sinat hanc nobis, corrigat ille suam.

S fundamenta ispeljana

Hiža ova i zidana,

Ako komu nê po volje,

Nego mu se hoče bolje,

Naj nam ovu tak ostavi,

Svoju sebe naj popravi.

Tak, komu knjižice ove ne budu po volje, naj jê ostavi, a asvoje, ako jê ima, naj popravi, ako ih nema, naj nove bolje spravi, listor na hvalu Božju, Device Marije poštenje i općinsku korist. Ništarmenje, komu se horvatski hoće govoriti, neka reče mesto *lehko lahko*, mesto *osem osam*, mesto *jalen jalan*, mesto *nesem nisam*, etc. Ar ne teško mesto E postaviti ili reči I ali mesto EA. Ja sem činil štampati onak, kak onde govore gde sem pisal.“¹²

Poznat je bio po prenošenju poruka i žvotnih mudrosti kroz narodne priče, a ne strogim tumačenjima Svetoga pisma. Upravo je na taj način pokušao prodrijeti do svojih čitatelja koji nisu mogli doći do literature koja je njemu bila na raspolaganju. Sve su priče, naravno, bile usmjerene prema čistoći života i prikazivanju grijeha kao strašnih zvijeri:

*„Poete su negda zmislili pripovest jednu iliti fabulu od strašne neke kače, Hidra nje ime beše. Hidra ova nekoliko glav ima, ktere ako jednu odsečeš, le k mestu odsečene druga naraste.“*¹³

*„Piše od toga bluda kruto lepu i prikladnu peldu Vincenciuš; pelda je ovakva: Bil se negda prestrašil človek nekteri strašnoga ručanja zverja jednoga (zove se jednorožec, ili dijački Unicornis, kajti sam jeden rog na čelu ima)...“*¹⁴

Životinje nisu u djelu prikazane samo u lošem svjetlu. Naprotiv, njima je dao mjesto tik uz samu Djevicu kao nositelje milosti Božije, ali i pokornosti jedne žene pred zakonima tadašnjeg vremena:

*„Bila je zapoved v Starom zakonu da gda se je žena v cirkvu vpeljati po porodu morala; da je janjca jednoga, ali ako je siromaška, par golubičev ali par gerlic na oltar prinesti morala. Božja Mati tak je siromaška bila da na svojem v crikvu vpeljanju, tuliko ne imela, zakaj bi jednog janca kupila, neg je dva golubiča, siromaškeh žen odkup, za se i sinka svojega na oltar prinesla.“*¹⁵

Pervi otca našega Adama greh napisao je kako bi ukazao na to što su prvi ljudi sagriješili kada ih se protjeralo iz Raja, ali samo kako bi pokazao da ljudi i danas griješe na isti način. Bogatstvo flore i faune ostaje u sjeni jer je jabuka prikazana kao zabranjeno voće, a u zmiji je prikazan razdor Boga i čovjeka:

¹² *Zercalo Marijansko*, u: Juraj Habdelić, *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci, 2000., str. 21.

¹³ *Zercalo Marijansko*, str. 31.

¹⁴ *Zercalo Marijansko*, str. 31.

¹⁵ *Zercalo Marijansko*, str. 39.

„Eva mati naša gda je jabuku zagrizla i mužu je nagovorila na jeliš. Pripovedajući njemu kaj je kača obećala i segurnoga včinivši da se ništar ne boji, z Božje grožnje ništar ne bude.“¹⁶

Prema njemu je najgore što se društvo tadašnjeg doba previše zabavlja i uživa u ovozemaljskim blagodatima. Upravo povezivanje s Adamom i Evom mu omogućuje naglašavanje grijeha i upozorenje na to što se može dogoditi. Ipak, djelo je izuzetno bogato raznim jelima koja su se tada posluživala, a danas se ne pripremaju. Uz to su naravno vezane i razne životinje koje su služile kao delicije na takvim gozbama. Uz pomoć takvih se tekstova može bolje razumjeti i sam Rječnik jer neke životinje su danas ugrožene ili izumrle tako da se njihovo postojanje čuva samo u koricama knjiga. Tako je Habelić ispunio cilj koji si je zadao i u Rječniku, a to je poučiti:

„Rekoh: polag svojega stališa ali potreboče, kar ne moramo svakoga potvoriti, ki osebuje i drage jestvine si včini pripraviti, ako odkud ima, lakomustjom, nego ga moramo spričati, pokendobe je to negda potrebno, i more se pripetiti, da neki priprostešemi jestvinami, rekši: tustum i dobro pripravljenum govedinum, slaninum zadovoljno kuhanum, pače i sirom, navlastito masnem ili jesenskem raspuzancem, i lukum, i repum, kut malo niže videli vu izraelskom ljuctvu bumo, jače lakomost prokše nego nekteri jarebicami, prepelicami, zverinum, pistrangami, kečigami, tokovinum, vizovinum, auštrigami etc. Jače se nekteri i brže katanica muškatovičem kakovem ili drugem dišečem vinom ožere, nego njegov gospodin petrovščakom, goljakom, bukovščakom, slamum etc“¹⁷

„On je postaviti včini na stol trideseti, on četrdeset, on pedeset jestvin. On zverinu, divjačinu, jelenovinu, srninu. On morske, savske, dunajske ribe. On samo jednu jestvinu dal je naprvo, ka je stala deset zlatneh dukat. On je paštete jerebičnemi perutmi, kak da bi odleteti hotele, nacifrane torte, pozlačene, mandalske, citronske, etc. imal. On je vinom lutemberskem, latinskem, spanjolskem etc. napijal etc.“¹⁸

Međutim, pored sve Habelićeve književne grmljavine ili upravo tom povišenom moralizatorskom tonu usprkos, a u to se Habelić imao prilike i uvjeriti, tih je uzvišenih moralista i gurmana u jednoj osobi ipak bilo u dobu našeg vrlog isusovca. Oni su davali obol cjelokupnoj baroknoj epohi i, što nije nevažno, često upravo njenim jelovnicima, a ponajprije po strogom protokolu ukrašenim jelima, koja su morala utjelovljivati sjaj i moć i Habelićeva

¹⁶ *Pervi otca našega Adama greh*, u: Juraj Habelić, *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci, 2000., str. 84.

¹⁷ *Pervi otca našega Adama greh*, str. 114.

¹⁸ *Pervi otca našega Adama greh*, str. 118.

najvišeg nadređenika, Kristova poslanika i nosioca Nebeskih ključeva na zemlji, nasljednika Svetog Petra, Svetog Oca Pape, u ovom slučaju Aleksandra VII. Primjerice, cijela je Europa o tome brujila, kada je kraljica Kristina Švedska odlučila napustiti protestantizam i prijeći na katoličanstvo, Papa je osobno zapovijedio kakva je jela moraju pratiti na putu.¹⁹

Gergijević se također čudi kako je ovaj „trijezni i u svemu strogi isusovački otac umio da u jednom školskom rječniku nabroji ništa manje nego četrdeset raznih vrsta vina: vino muškatno, pelinkovo, korenkovo, rožmarinsko, malvasia, španjolsko, glavoboljno, mlahavo (debile), medvedno, »trpko ki se teško pije«, »vino z podbranoga grozdja«, »vino ko taki piana človeka čini«, »slatko kot mošt«, »lepo dišeče« (mirisno), začinjeno (aromatum) itd. I to je pelda – kako on kaže! – vremena!“²⁰

2.4. Povijesna pozadina Habdelićeva vremena

Kako bi se shvatili pothvati ili odluke doneseni u vrijeme koje nam je danas vrlo strano, treba se prvo upoznati s povijesnom pozadinom samog vremena u kojem su ti ljudi živjeli. U ovom slučaju to je djelovanje isusovaca na prostoru današnje Hrvatske koja je tada bila pod vlašću drugih naroda, a time je i utjecaj na njena unutrašnja zbivanja često bio samo u interesu tih zemalja. Može se reći da su i isusovci ostavili svoj pečat u tom razvoju jer su direktno utjecali na razvoj školstva.

U 16. st. hrvatski je narod, poput ostalih balkanskih naroda, živio bijedno. Nije bilo školstva, a njegovi tragovi bili su samo pavlinska gimnazija u Lepoglavi, koja je tada bila zabito selo i nije mogla primiti velik broj učenika. Kaptloska gimnazija u Zagrebu školovala je mlade svećenike, a svjetovnjaci se nisu mogli školovati. Bio je velik kulturni čin i razumljiv poziv kraljevskoga slobodnog grada Zagreba isusvocima da otvore svoj kolegij na „gričkim goricama“ u osvit 17. st. Već godine 1607. otvara se tu prva isusovačka gimnazija. Isusovci su pozvani u Zagreb da suzbiju protestante koji su se i tu, kao i drugdje u Europi, počeli javljati.²¹

Na isusovačkom kolegiju u Zagrebu školovala su se i dvojica najznačajnijih turopoljskih isusovaca – pisac i leksikograf Juraj Habdelić – u dva navrata i rektor Sveučilišta – te Juraj Mulih – koji je djelovao kao misionar u mnogim župama u Hrvatskoj, a u naslijeđe nam je

¹⁹ Veljko Barbieri, »Isposnički« stol Jurja Habdelića, URL:

http://www.matica.hr/kolo/kolo2009_5.nsf/AllWebDocs/_Isposnicki__stol_Jurja_Habdelica (17.08.2012.)

²⁰ Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj*, Matica hrvatska, 1969., str. 78.

²¹ Mijo Korade, *Isusovci i hrvatska kultura*, Hrvatski povijesni institut u Beču, Zagreb, 1993., str. 53.

između ostalog ostavio i prvi hrvatski bonton. U Turopolju su isusovci imali i svoje posjede. Juraj Habelić je godine 1649. svoja obiteljska imanja u Maloj Mlaci, Zapruđu i Svetoj Klari darovao isusovačkoj rezidenciji u Varaždinu, a kasnije ih je varaždinski samostan, jer su bili odviše udaljeni, uz neku odštetu predao zagrebačkom isusovačkom kolegiju.²²

Đaci, nejednako obrazovani, nagrnuše sa svih strana u novu školu. Među njima bilo je oko stotinu plemićkih sinova i oko dvije stotine siromašnih. I ban Drašković upisao je sina Ivana u tu latinsku školu. Mađarski novovjerci i evangelisti tražili su protjerivanje isusovaca iz Hrvatske. Zastupnici u Saboru i velikaši uz bana Draškovića odbiše takve zahtjeve: „*Hrvati neće odstupiti od svoga prava i radije će se otcijepiti od ugarske krune, s kojom žive toliko vjekova u zajednici bez ičije sile i po svojoj volji, te potražiti drugi narod i drugoga kralja.*“ Čule su se u Saboru i riječi opomene i prijetnje: „*Neka pokuša koji Luterov ili Kalvinov pristaša sijati u našoj Kraljevini otrovno svoje sjeme, pa da je hidra s tisuću glava, sve ćemo mu glave odsjeći ili o vrat mu privezati komad stijene i poslati ga niz Savu prema Beogradu, neka tamo pripovijeda kako mu je bilo kod nas.*“ I radije će, pisali su tada u Bratislavu, rastati od ugarske krune nego se rastati od tako sveta reda – isusovaca.²³

Tako su se u školi izjednačili oni plemenita roda, ali i oni koji nisu dolazili iz slavnih obitelji. Upravo takav stav koji su plemenitaši zauzeli na neki je način spasio rad isusovaca i pomogao im u daljnjim pothvatima. „Hrvatski sabor što ga ban Nikola Zrinski sazva u Varaždinu godine 1660. ozakonio je osnutak škole za filozofiju u Zagrebačkom kolegiju i Konviktu sv. Josipa. Novac za gradnju sakupit će od iduće petogodišnje kmetovske ratne daće. Želja je bila da su Zagrebu stvori filozofski institut s trima katedrama – za logiku, fiziku i matematiku. „*Susjedne zemlje imaju akademije i sveučilišta, dok sjajni umovi mladeži ove naše zemlje čame u tami neznanja s ovog jednog uzroka što nemaju prilike u svojoj zemlji dati se na visoke nauke, a u tuđini mogu poći samo rijetki*“, pisao je prepozit Nikola Dijanešević, opat Blažene Margarete de Bela i prior vranski. Akademske 1662/63. godine otvori se u Zagrebu Filozofski institut.“²⁴

U Zagrebu je 1669. godine osnovan i studij filozofije i teologije, a potom i Kraljevska akademija, što zapravo znači stvaranje sveučilišta, prvog u jugoistočnoj Europi²⁵ i to ovim riječima: „*Mi, Leopold, po milosti Božjoj izabrani car rimski, uvijek Uzvišeni ... hoćemo i*

²² *Isusovci u Turopolju*, preuzeto iz Zbornika radova sa Znanstvenog skupa o Jurju Habeliću, urednica Katja Matković Mikulčić, Gradska knjižnica Velika Gorica 2009, str. 212.

²³ M. Korade, *Isusovci i hrvatska kultura*, str. 55. – 57.

²⁴ M. Korade, *Isusovci i hrvatska kultura*, str. 64.

²⁵ *Povijest*, urednik Slavko Goldstein, Biblioteka Jutarnjeg lista, knjiga 21., Zagreb, 2008., str. 194.

*nepovredivo određujemo da na spomenuti način izvršeno naše dobrostivo prihvaćanje nove akademije u Zagrebu, odobrenje, priznanje, potvrdu, izuzimanje, odluku o tome i našu volju moraju svi ljudi kojih se na kakav način bude to ticalo smatrati čvrstom i kao takvu poštovati te je ne smiju nigdje nikako povrijediti ni prekršiti niti se suprotstavljati onome što smo odredili, dopustili, učvrstili i označili ... osnaženo i posvjedočeno ovom poveljom, opskrbljenom našim vlastoručnim potpisom i obješenim pečatima: zlatnom bulom, kojom se služimo kao kraj ugarski ... Dano u našem gradu Ebersdorfu dana dvadeset trećeg mjeseca rujna godine Gospodnje tisuću šesto šezdeset devete, dvanaeste godine našeg rimskog kraljevanja, petnaeste ugarskoga i ostalih, a četrnaeste češkoga. Leopold.*²⁶ Osnutak sveučilišta imao je i golemo značenje, pored ostalog i zbog toga što ga je mogla dobiti samo pokrajina s najvišim rangom u državi. Leopold I. time je priznao Hrvatskoj da nije zemlja pripojena Ugarskoj, što su tvrdili mađarski političari. S druge strane, sveučilište nije zaživjelo u pravom smislu riječi jernikada nije podijelili ni jedan jedini akademski naslov. Tim se osnutkom središta kulturnih zbivanja sele iz dalmatinskih gradova na sjever, ponajprije u Zagreb i Varaždin. Dalmatinski se prostor pod utjecajem sve jače političke i gospodarske krize zatvara u sebe, u svoje komunalne okvire, i u njemu teško izrastaju umjetničke i znanstvene ličnosti. U tome je donekle iznimka Dubrovnik.²⁷

3. Flora i fauna u Habelićevu *Dikcionaru*

3.1. Flora u *Dikcionaru*

Kako bi približio sve što ga okružuje i prikazao to svojim učenicima, Habelić je kroz rječnik opisao i prirodu. Iako se rječnici ne smatraju opisnim materijalom okoline, ovaj bi se ipak tako mogao svrstati jer uz sva svoja bogatstva donosi i bogatstvo tadašnjeg suživota s prirodom. Biljni svijet svoga vremena usustavio je u samom rječniku tako da se domaći nazivi mogu povezati sa stoljetnom povješću latinskog jezika. Po samoj brojnosti riječi u skupinama vidjet će se važnost pojedine skupine za to razdoblje ljudske povijesti.

3.1.1. Drvo, stablo, šuma

Stoljećima su se ljudi prilagođavali životu u prirodi i s njom. Kao prve nastambe služile su im u prirodi napravljene pećine, a kada su izašli, jedan od prvih materijala bilo im je drvo koje

²⁶ M. Korade, *Isusovci i hrvatska kultura*, str. 65.

²⁷ *Povijest*, urednik Slavko Goldstein, knjiga 21., str. 194.

su mogli iskoristiti na mnogostruke načine. Služilo im je u građevinstvu, za ogrijev, ali i kao materijalna vrijednost kojom su trgovali. Grčka i rimska kultura upoznale su nas sa magičnim djelovanjem šuma i gajeva u kojima žive mitološka bića, ali i same su po sebi bile magične. Habelićev poziv kao isusovca izravno ga povezuje s antikom kao potreba za učenjem i proučavanjem svijeta oko sebe, ali i velikim utjecajem antičkih pisaca koji su opisivali pojave oko sebe i dovodili ih do mitskog shvaćanja svijeta. S druge strane, Habelić kao isusovac teži i povezivanju cijelog poznatog svijeta i to tako da se latinski uzme kao temeljni jezik kojim će se cijeli svijet moći koristiti i tako upoznavati. Kroz takva djelovanja želi potaknuti razmišljanje o vlastitom jeziku i svoje učenike potaknuti na šire razmišljanje nego je to navedeno u knjigama, a time i razvijati samoga sebe.

Šuma postaje leksički najbrojnije područje koje opisuje jer samo za naziv *šuma* navodi nekoliko navoda za koje daje prijevode i opise. *Dubrava, loza, lozicza, lug, luka, suma* u svojoj su biti šuma, prostor pod stablima. Najvrijednije iz ovoga je to što su se tada razlikovali oblici šume i po svom sastavu, ali i izgledu i namjeni. Tako je za *gay* napisao da je to pročišćena šuma, vjerojatno bila na nekom posjedu pa se koristila za šetnje i odmor. Tako nešto danas bi bili parkovi koji su prisutni u svim gradovima kako bi se ostalo u doticaju s prirodom. Šume koje su ostajale bez ljudskog utjecaja bile su same po sebi neprohodne i opasne. Tako navodi i *chret* što bi se s latinskog prijevoda dalo zaključiti da se radi o močvarnoj šumi. Tek će se kroz stoljeća na močvare utjecati isušivanjem i rušenjem samih šuma kako bi se dobilo još više prostora za život ljudi, ali i iskorijenile česte bolesti. Posebno velika i prostrana šuma koju navodi je *lug loza* za koju kaže da je „*sylva grandiori campestri*“, što bi značilo u doslovnom prijevodu veliko šumsko prostranstvo. Sve se u šumi iskorištavalo za ljudske potrebe pa postoji navod *seludna suma*, odnosno šuma puna žirova koji su služili za ishranu životinja. „Hrastu je srodna bukva, stablo izrazite visine i dragocjeno za stanogradnju, brodogradnju i životinjsku prehranu, koje također nosi značenja snage i trajnosti.“²⁸ Osim dvojnog navoda *dervo* i *drevo*, postoje i *drevo szuho* i *drevo szirovo*, ali i *lisztisze drevo* što upućuje na poznavanje listopadnog drveća. Navodi u rječniku koji imaju *drevo* uz sebe upućuju na razlikovanje samog stabla, drveta i ploda. „Važnost se biljnih plodova procijenjuje i po tome što latinska riječ *fructus*, istorodna s *frux* = poljski plod, *fruor* = uživati, *frumentum* = žito i *frugifer* = plodan (riječi sačuvane u modernim romaskim jezicima), znači u širem smislu sve što je proizvod, rod nekog dobra.“²⁹ Tako navodi *czedrovo drevo, czerovo drevo, drenovo drevo, ielovo drevo, kosztany drevo, murva drevo*, ali i *drenek*,

²⁸ Nikola Visković, *Stablo i čovjek*, Antibarbarus, Zagreb, 2001., str. 372.

²⁹ Isto, str. 75.

kosztany i *murva szad* (drijen, kesten i dud). Time proširuje rječnik jer se ti navodi razlikuju samo po latinskim nazivima. Iz nekih se navoda može odmah primijetiti uporabna vrijednost. *Hrasztova kora* je pluto materijal neophodan i u današnje vrijeme, *olye orehovo* koje se koristi u kuharstvu. „Hrast je u biljnoj simbolici zapadnoga svijeta božansko i kraljevsko biće – poput orla i lava u životinjskoj simbolici. Zbog vrsnoće njegova drva i njegovih plodova, kao i zbog njegove veličine, „dostojanstvena“ lika, izdržljivosti i starosti, on je svugdje znamen fizičke i moralne snage, trajnosti, sjaja, mudrosti i vrhovnosti.“³⁰ Habelić svoj rječnik proširuje i tako što za isto drvo ima više navoda. Tako za jablan postoji *iablan*, ali i *iagnyed*, pučki naziv za to stablo. Čemerika se javlja također dva puta i to kao *chemerika* i *kukuvjek*. Po tome se vidi da ovaj rječnik nije napisan samo za relativno malen prostor u kojem je Habelić djelovao, nego je pokušavao obuhvatiti šira područja različitih izričaja kako bi se što lakše učio jezik.

Prema navodima voćaka vidi se sa širina djelovanja isusovaca. Habelić navodi nekoliko sredozemnih, odnosno južno voće koje je vjerojatno upoznao putujući u te krajeve. „Topli krajevi Sredozemlja imaju znatno više biljnih vrsta, pa i stabala i grmova jestivih plodova od kontinentalne Europe. Tu su, prije svega, maslina, smokva i vinova loza. Istina, ova zadnja po stručnoj nomenklaturi ne pripada skupini drveća, ali ona je kao penjačica ipak dvostruko srodna drveću: prvo, u divljem stanju i pripitomljena voli se penjati po stablima, i drugo, njena stabljika može doseći debljinu debla i grana drveća. Tipična su sredozemna stabla jestivih plodova i badem, šipak, rogač, dunja, murva (dud), pistacija, orah, kesten, limun i naranča.“³¹ Navedeni su *czitrona*, *figa*, *limoni*, *narangya*, *mandala* kao osnovni predstavnici voća koje nije moglo uspijevati na sjeveru Hrvatske. Vrste koje su poznate stoljećima u njegovim prostorima su *hruska*, *iabuka* i *szliva*. I u tim se primjerima Habelić poigrao riječima tako da navodi i umanjenicu *iabuchicza*, a za kruške i šljive spominje vrste – *oskorus*, odnosno *duranczie* i *ternina*. Ove vrste ukazuju da su se ustalile na ovim prostorima i postale dio osnovne prehrane tadašnjeg stanovništva. Kao što je i ranije spomenuto, i u ovim primjerima navodi posebno drvo, odnosno stablo, a posebno plod (*brezkua* / *brezkua drevo*, *chresnya* / *chresnyevo drevo*, *vissnya* / *visnya drevo*). „Upravo su smokva, maslina i loza, stabla najveće vrijednosti u kulturi Sredozemlja, prve i najčešće spominjane biljke u Bibliji. U pripovijesti o početku svijeta smokva je bila prva biljna vrsta – Adam i Eva „spletu smokova lista i naprave sebi pregače“ (Post 3,7), maslina je druga – Noina golubica se vraća i „u kljunu joj svjež maslinov list“ (Post 8, 11), i loza treća – „Noa zemljoradnik je zasadio vino. Napio se vina i opio“ (Post 9, 20-21). To su ujedno tri

³⁰ N. Visković, *Stablo i čovjek*, str. 368.

³¹ N. Visković, *Stablo i čovjek*, str. 81.

od sedam biljnih vrsta kojima Jahve obdaruje narod Izraela: „Jahve, Bog tvoj, vodi te u dobru zemlju: zemlju potoka i vrela, dubinskih voda što izviru u dolinama i bregovima; zemlju pšenice, ječma i loze, smokava i šipka, zemlju meda i maslina“ (Pnz 8, 7-8).³²

3.1.2. Polje, livada

Kao temeljna, ali i najvažnija tvorevina ljudskih ruku zasigurno je bio kruh koji se u krćanstvu simbolično prikazivao kao Tijelo Kristovo. Tako i sam Habelić poznaje mnoge žitarice od kojih su se pravile razne pogače i krušni proizvodi. Neke od njih su i *psenicza*, *iachmen*, *hers*, *lyulka*, *ovesz*. Izuzetno raširen i prihvaćen očito je bio luk jer se navode brojni nazivi za to povrće. Razlikuju se *luk cherlyenecz*, *luk beli*, *luk koziak*, *luk por*, *luk diuji*. Prehrana ljudi, a ni životinja ne bi bila potpuna da nema grahorica. Uz *grah*, razlikuje i *bob*, *lens* (*leća*), *chichek* (*slanutak*). Najveći utjecaj antike vidi se u samom navodu lovora gdje ga više ističe kao počasno bilje kojim se krunilo i slavilo poznate osobe, ali i vladare (*lovarichna koruna*, *lovarikum krunyen*). Nekoliko verzija zaslužila je *blitua* jer ju Habelić prevodi kao blitva, ali i cikla, loboda i špinat. To pokazuje da u to vrijeme nisu razlikovali te kulture, ili vjerojatnije, nisu imali posebne nazive za svaku od njih. Sličan slučaj je i u navodu riječi *merkeucza*. Naime, trebalo je proći vremena dok se iz nje razviju razni nazivi za repu i mrkvu tako da se sve to podrazumijevalo pod ovim nazivom. Naveo je i cimet kojemu još nije dao naziv, a nije htio preuzeti onaj latinski tako da ga je naveo pod *koricze szlatke*. To samo po sebi govori da je cimet kao začim došao s otkrivanjem Novoga svijeta. Grmovito bilje koje ljudi ni danas nisu pripitomili zasigurno su bazga, šipak i kupina, a za koje se i tada znalo da su ljekovita i ukusna.

Po velikim prostranstvima spomenutih šuma i skrovitih gajeva uspijevale su i brojne vrste gljiva koje su zasigurno bile dio prehrane ljudi. Spominje se *blagua*, *lunyek* i *pechurka*. Razlikuju se po samom obliku pa je zato i prijevod za *lunyek* gljiva uvijača. Uz tu se porodicu iz brojnog biljnog svijeta u *Dikcionaru* spominju i razne trave koje se pojavljuju na poljima. *Trifolium* (djetelina), *mak*, *salfia* (kadulja) poznate su i danas, dok se danas pod nepoznatim nazivom *mak beli* krije sezam.

Cvijeće nije zastupljeno u tolikom broju. Spominje samo najpoznatije vrste kao *rosa*, *lilia* i *narczis*, ali i jednu vrstu koje se pojavljuje na dva mjesta u *Dikcionaru*. Naime, *czvet kisze za szunczem obracha* i *szunchen czvet* imaju isti latinski prijevod. Postoji jedan cvijet koji se i danas tako zove upravo zbog svoje specifičnosti okretanja prema suncu. Suncokret je danas izuzetno

³² N. Visković, *Stablo i čovjek*, str. 82.

raširena poljoprivredna kultura jer se koristi dobivanje ulja i raznih prehrambenih proizvoda. Habelić je očito vidio takav cvijet i nije bio dovoljno upoznat sa samom biljkom jer nigdje ne spominje suncokretovo ulje. Očita stoljetna povezanost s Istokom pojavljuje se u navodu *tulipa czvet* koji nosi isti prijevod na latinskom. Pokazuje da ga nisu poznavali u Antici nego se kasnije povezivanjem Istoka i Zapada uvezao i u naše krajeve.

3.1.3. „Nove“ biljke

Život u doba velikih otkrića zasigurno je bio zanimljiv, ali i pun promjena. Otkrićem Novoga svijeta, počela je izmjena iskustava, istraživanje života u drugim područjima, a s tim i preuzimanje tekovina određene kulture. Isto se dogodilo i s biljkama koje su se pojavile na mala vrata i u ovim područjima. Već spomenuti cimet dobio je svoje mjesto u kuhinji jer se prepoznala njegova važnost kao začina. „Srednjoamerička stabljika duhana, zvana, *tabak* prema mjestu Toboco na Yukatanu, gdje su je 1519. vidjeli Španjolci, kultivira se u Europi od sredine, XVI.st., a u Turskoj i Indiji narednog stoljeća, te je znanstveno nazvana *Herba nicotiana* ili *Nicotiana tabacum* po francuskom ambasadoru Jean Nicot de Villemain koji ju je 1560. uveo u Francusku.“³³ Pamuk je također stigao u Europu, a Habelić ga je naveo kao *tunya* i *tunyevo drevo*. Upravo taj podatak govori da nije dobio dovoljno informacija o novoj biljci i još nije bio siguran kako nazvati biljku pamuka jer je mislio da raste u stablima, a ne u grmu.

Kaže se da ono čega nema govori više nego da je prisutno. Upravo bi se to moglo reći za danas nezaobilazne poljoprivredne kulture o kojima izravno ovisi prehrana životinja, ali i ljudi. Naime, nigdje se ne spominju krumpir i kukuruz, a ni mnoge povrtno vrste koje danas uzimamo kao da su tu oduvijek. Kumpir je nailazio na otpor jer ljudi nisu znali kako se priprema pa su mnogi oboljevali. Kukuruz se prije uvoza u Španjolsku sadio na otocima kako bi se vidjelo je li uopće siguran i pogodan za Europu. Tako da su tek kasnije ove dvije vrste prepoznate kao izuzetno vrijedne i time dobile zasluženo mjesto. Što se tiče povrtnih kultura, one su većinom dolazile iz Srednje Amerike, ali i Južne tako da je trebalo vremena da se one pronađu, obrade, naposljetku i donesu u Europu i počnu koristiti. Izostanak mnogih biljaka tropskog podrijetla (kokos, ananas, banana) govori da su svjetska otkrića tek počinjala i da je ostalo još mnogo toga, ne samo biljaka, istraživačima koji su dalje putovali i otkrivali.

³³ N. Visković, *Stablo i čovjek*, str. 160.

3.2. Fauna u *Dikcionaru*

Životinje koje Habelić navodi u svom *Dikcionaru* najbolje je prikazati u skupinama koje je i ona sam nametnuo navođenjem samih riječi u rječniku. Naime, njegov rječnik obiluje imenima raznih životinja, što kopnenih, ali i morskih i riječnih. Takva podjela nije dovoljna ako se gledaju samo kopnene životinje jer je dao izuzetno detaljan opis nekih vrsta koje su stalno prisutne u ljudskom životu, kao pomoć u poljoprivredi, prometu, ali i kao hrana. Tako Nikola Visković navodi razne pristupe životinjama: „1. ekonomski (u kojem se životinja smatra upotrebljivom stvari za egoistično održavanje ljudske egzistencije), 2. simbolički (u kojem je životinja znak važnih kolektivnih, magijskih, religijskih, moralnih i političkih ideja o samom čovjeku), 3. umjetnički (srodan simboličkom, ali usmjeren estetici), 4. sentimentalni (u kojem se osjećajni interes pokazuje u uskom krugu životinja, a ne prema životinjskim bićima kao takvima), 5. znanstveni (u kojem su životinje tek predmet istraživanja i koji je stvorio niz predrasuda o nepostojanju svijesti u životinja), te 6. etički (koji je još slabo prisutan, ali čije načelo nije selektivno nego demokratski uključuje jednako sva bića te rješava probleme sukoba interesa čovjeka i životinja).“³⁴

Stav čovjeka prema životinjama mijenjao se tijekom stoljeća pa i tisućljeća. Tako Jadranka Brnčić navodi da su prvi milijuni životinja ubijeni radi našega preživljavanja, zatim su na bilijune ubijane radi ljudske hrane da bi se ljudi razboljeli od prekomjernog konzumiranja takve hrane (srčane bolesti i rak), a danas se ubijaju kako bi se našli lijekovi protiv tih istih bolesti.³⁵

3.2.1. Kopnene životinje

1) Pas

Kako je veći dio života i radnog vijeka proveo na kopnu, Habelić je stoga više poznavao prilike u kojima je bio svaki dan pa tako i životinje s kojima se svaki dan susretao. Zasigurno jedne od najbrojnijih su bili psi i mačke koje navodi i u svom *Dikcionaru* - *pesz / pasz, machka*. „Psu i mački je zajedničko da su predatori i od svih životinja najstariji i omiljeni članovi ljudskog domaćinstva - najprije u koristoljubivoj razmjeni usluga s čovjekom, a potom sve više i kao kućni prijatelji za radost duše i oka. Pas je krajnje očovječena, kultivirana ili odprirodjena

³⁴ Nikola Visković, *Životinja i čovjek*, Književni krug, Split, 1996., str. 11 – 15.

³⁵ Jadranka Brnčić, *Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti*, u : *Kulturni bestijarij*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007., str. 77.

životinja, budući da je čovjek sve njegove prirodne sposobnosti podesio i razvio radi svojih potreba, mijenjajući i tijelo i ponašanje pasijih predaka. Mačka ostaje i uz čovjeka uvelike neizmijenjena karaktera i ponašanja, poludivlja i nesavladana ljudskim prohtjevima.³⁶ Kao i Visković u ovom navodu, tako i Habelić opisuje ove dvije životinje. Mačka je navedena samo jednom, do se psa navodi više puta što zbog podvojenosti izgovora, što zbog same uporabe njegove spretnosti i vjenrost. Najbrojni navodi uz pse su uz stavku lovačkih pasa. Tako se prepoznaju *hert*, *komusz*, *plepelichar pesz* i *pasz visely*. Sve se vrste odnose na lovačke pse dok se četvrta odnosi i na današnje pse tragače. Prema tome se može vidjeti koliko je lov bio popularan u visokim krugovima u kojima su se kretali i isusovci, ali i sam Habelić. Lov je bio nezamijenjiv oblik skupljanja hrane iz prirode, ali i način opuštanja i druženja visokih dostojanstvenika. Još se jedan navod javlja uz pse, a to je *sztocni* koji se prema prijevodu na latinski jezik može shvatiti kao bijesni pas. Odnosi li se to na bjesnoću kojom je neki pas možda bio zaražen, ili na neku vrstu koju je Habelić tako okarakterizirao jer još u to vrijeme nije bila pripitopljena nije sigurno.

2) Konj, magarac

„Malo je životinja s tako bogtanim paleontološkim rodoslovljem kao što je konj. Kad je bio konačno pripitomljen i potpuno iskorišten, pokazuje se da je to životinja koja je možda najviše utjecala na ljudsku civilizaciju.“³⁷ Iako se Habelić u *Dikcionaru* ne obraća na razvoj konja kroz povijest, na neki način daje svoj pogled na ovu izuzetno bitnu životinjsku vrstu. Više pažnje obraća na konje koje koriste njegovi suvremenici i on, a razlikuje ih dajući im razne opise. Visković navodi razvoj konja kroz povijest time što se mijenja njegova uloga u čovjekovu životu. Ispočetka je hrana čovjeku, zatim se koristi u ratnim pohodima i natjecanjima. Konj je uvijek bio simbol ljepote i snage, a time i izravna pomoć čovjeku u prijevozu i radu. Danas su konji shvaćeni i kao prijatelji, odnosno kućni ljubimci.³⁸ Ipak, Habelića više zanima kakvi se sve nazivi koriste za konja toga doba (*kony popikavecz*, *kony prusz*, *kony kaszavecz*, *kony neukrochen*, *kony tverdourat*). Postoji i pomalo pogrdan naziv *klyusze* koji danas nema uzvišenost konja, a tako i *parip* koji se danas više ni ne koristi. *Kony tovrni* služio je kao ispomoć u poslovima, dok se *kony velike urednosti* vjerojatno koristio za jahanje prirodom i u

³⁶ Nikola Visković, *Životinja i čovjek*, str. 202.

³⁷ Isto, str. 207.

³⁸ Isto, str. 208. – 210.

svrhe plemstva. Habelić navodi i dva suprotna pojma pa se tako spominje *kony pasztuh* i *kony pochischen*, odnosno kastrat.

Magarac se također koristio kao tegleća životinja, vjerojatnije u primorju zbog nepristupačnog terena i strmih predjela. Malena životinja koja je i u Bibliji zastupljena kao zaslužan za prijevoz Krista nekoliko puta, a vjerojatno najpoznatiji su bili u Beltehem i ulaskom u Jeruzalem. Isusovac u Habelići toga je vjerojatno bio svjestan pa je i ovoj životinji posvetio nekoliko navoda. Naime, razlikuje *magarac* i *oszel*. Ova pojava je već prije spomenuta pa se ovdje samo ponavlja, a to je da želi prikupiti što više pojmova za iste životinje kako bi ovaj *Dikcionar* bio što više prihvaćen i raširen na čitavom govornom području tada razdvojene Hrvatske. Ono što je zanimljivo je to da već postoji miješanje među konjima i magarcima tako da se navodi i mula, *mazg*.

3) Domaće životinje

Dvorišta su tada bila puna raznih životinja koje su ljudi pripitomili i koristili za prehranu. Tako su osim mesa dobivali vunu, jaja i mlijeko. Neosporna je važnost ovaca u kršćanstvu jer se Krist i danas naziva Dobri pastir, a u samoj Euharistiji se prinosi kao žrtva na oltaru, odnosno Jaganjac Božiji. Habelić razlikuje pojmove *ianchecz* i *ianye*, ali samo kao dva navoda istog značenja. S druge strane, postoje pojmovi *ovan / oven*, *brau* i *ovan pochischen*. Posljednja dva ukazuju na uškopljenog ovna i razlikuju se od prvog. Isti slučaj je i u riječima *vol* i *iunecz*. Pojmovi *krava* i *telicza* ukazuju na razlikovanje životinja po starosti, a to se javlja i u navodima *praszec*, *szvinya* i *praszicza breja* (krmača sa praščićima). Koza se navodi i kao divlja životinja, a time se zapravo misli na srnu (*koza diuja*). Nekoliko navoda za riječ kokoš upućuju na raznolikost hrvatskog jezika koju je ovdje htio prikazati, a time i pokazati da se zapravo radi o istoj životinji samo drugog naziva. Još mu je jednom u tome pomogao prijevod na latinskom jeziku pokazujući time svojim učenicima da se zaista radi o istome. Naime, navodi *kokoss*, *kokotich*, *kokot*, a s druge strane *petel*, *pevec* i *kuri*.

4) Ptice

Ptice su oduvijek bile omiljene u kršćanstvu jer je i sam Isus Krist rekao da one nemaju ni kuće ni krova, a ipak žive i preživljavaju jer su u mislosti Božijoj. Habeliću su poznate mnoge ptice koje je susretao na svojim brojnim putovanjima, ali i imao prilike jesti (*ierebicza*) odnosno čitati o njima. Tako vjerojatno najpoznatiji i danas ljudski suputnik je golub. Navodi se nekoliko

vrsta goluba među kojima su i *golub dijudi*, *golub hizni*. Zanimljivi su navodi *golubichicza* i *golubich* kako bi se uputilo da je to zapravo ista životinja. Naveo je i ptice naših kopnenih voda (*chaplya*, *poppek*) i onih koje žive u šumama i lugovima. Tako i danas vjerojatno najpoznatiji grabljivci su *iasztreb* i *szokol*. Poznate su mu i malene ptice pjevice koje su tada očito više bile u doticaju s ljudima jer su se sada neke od njih potpuno povukle – *szlavich*, *lasztovicza*, *germuscha* *pticza*, *zeba*. Posebnu skupinu zasigurno čine ptice koje svojim izgledom i danas izazivaju divljenje među kojima su *labud*, *pau*, *pelikan* *pticza*.

5) Kukci, zmijske, gušteri

Oduvijek su ove skupine u ljudi izazivale otpor pa u neku ruku i gađenje. Sama kršćanska povijest uzela ih je kao primjere pošasti i uništenja, a njihovi likovi prisutni su i u samim prikazima pakla. Na ovakvu sliku vjerojatno ih je potaknuo sam život kukaca jer su se morali s njima boriti kako bi očuvali svoj mukotrpan rad. Tako i sam Habelić razlikuje nekoliko vrsta crvi koji žive s čovjekom. On ih je nazivao tako da ih je okarakterizirao ovisno o tome gdje se pojavljuju - *cheru*, *ki halye zieda* / *cheru*, *ki knige grize* / *cheru*, *ki loze grize* / *cheru*, *ki psenichu grize*. Razlikuje ih i po tome gdje žive pa cvrčka naziva *kobilicza polyszka*, a skakavca *kobilicza ceru*. Zmija je poznata ljudima još od Starog zavjeta jer se njoj pripisuje odgovornost za grijeh koji je Eva učinila. Habelić nije podlegao takvim usmjerenjima nego je objektivno gledao na zmiju kao i sve ostale životinje. Naziva ju *kacha* i navodi nekoliko vrsta ovisno o tome gdje se pojavljuju (*kacha lozna*, *kacha vodena*) i kako izgledaju (*kacha zrogmi*). Što se tiče otrovnica, navodi samo jedan i to općenit primjer *kacha lyuticza*. Za guštere nema posebne nazive jer postoji samo *kuscher* i *kuscherinecz*. Životinju koju se i danas navodi između zmija i guštera navodi i Habelić, a to je sljepić, *szelich*. Uz ove skupine mogu se navesti još i žabe koje su također poznate još iz Starog zavjeta kao pošast. Navodi dvije vrste i to po izgledu – *saba krasztava* i *sabicza zelena*.

3.2.2. Vodene životinje

Riba je izravno povezana s Isusom Kristom i njegovim djelovanjem. Po zanimanju njegovi su učenici bili ribari, a on im je dao novu ulogu, postali su ribarima ljudi. Sam je Isus blagovao ribe i blagoslovom ih umnažao i dijelio drugima. Iako je većinu svog radnog i životnog vijeka proveo u kopnenim područjima, Habelića se to nije ograničavalo kako bi navodio samo životinje kopnenih voda, čak naprotiv. U svom je djelu dao više vrsta morskih životinja nego onih kopnenih i time pokazao svu širinu svojih pogleda. Daje i podjelu samih životinja i riba jer

posebno navodi riječ *vodenyacha*, a za ribe daje klasifikacije ovisno o tome kako izgledaju – *riba zluscinami*, *riba prez koszti*, i gdje žive – *riba potochna*, *riba morszka*. Jedan od razloga ovako dobrog poznavanja riba je i u tome što su se u kuhinjama pripremali razni specijaliteti s morskim plodovima. Na takvim su se stolovima zasigurno nalazile oštrige i rakovi koje i navodi. *Iefeuka*, *jeficza* i *klaris*, odnosno morski jež i koralj, zabilježeni su jer ih je vidio negdje na morskoj obali. Navodi i *morsko tele* (tuljan) i *morski kony* (morski konjic) koji nisu toliko zastupljeni u našem primorju. Postoji mogućnost da je iz dokumenata ili zapisa moreplovca dobio ove informacije. Slatkovodne se ribe navode u nekoliko vrsta od kojih su najpoznatiji *krap* (šaran) i *schuka*. Tu su još i malene ribe koje su se mogle naći u rijekama, *glavach riba* (krkuša) i *riba huso*. Izlovom ili uništavanjem prirode ostali smo uskraćeni za sva bogatstva koja smo imali u rijekama pa je i ovakav podatak bitan jer pokazuje što se sve moglo uloviti.

3.2.3. Životinje iz drugih krajeva

Otkrivanje svijeta dovelo je i povećanja životinjskih vrsta u Europi. Ponajprije se tu misli na uvoz s drugih kontinenata. Habelić tako navodi brojne vrste koje su došle prekomorskim putevima, najčešće iz Afrike i Azije. Tu se ponajprije misli na navode *panthera*, *pard* i *elefant*. Svima njima svojstveno je nepostojanje „domaćeg“, hrvatskog naziva. Tako se uz navod *elefant* pojavljuju još i *elefantou zub* i *elefantovo ruchanye*, što upućuje na poznavanje same životinjske vrste, ali ne i imenovanje domaćim nazivom. Postoji i jedan navod koji upućuje na životinju s jednim rogom. Mogao bi to biti mitski jednorog, ali isto tako i nosorog, *iednorog*. Posebno zanimljiv je i navod *Gallina Indica* koji je stavljen kao latinski prijevod za puru. Te su se ptice uvozile u Europu nakon otkrića Amerike, a na američkom tlu su ih pripitomili Indijanci, lokalno stanovništvo koje ih je koristilo za vlastite potrebe. Kao što su uvozili duhan i pamuk, tako su se i purice našle među mnogobrojnim putnicima za Europu i ovdje se nastanile.

3.2.4. „Životinje“

Svjestan toga da radi rječnik za učenike kojima je primarni jezik latinski, Habelić je morao unositi i mitska stvorenja koja su punila stranice antičkih djela u kojima su se mitski junaci susretali i borili s njima. Tako se može naići na navod *basilisk kacha* koji upućuje na mitsko stvorenje stvoreno iz zmije i kokota, zatim *griff,zver* iz lava i ptice grabljivice, te *kacha zdvemi glavami* upućujući na amfisbenu, tj. dvoglavu zmiju.³⁹ Upravo takvo spajanje dvije jake

³⁹ Nikola Visković, *Životinja i čovjek*, str. 61.

životinje s različitim osobinama autorima je davalo još više mjesta u mitološkim predodžbama svijeta. Habelić je na to htio upozoriti svoje učenike i dati im i rječničku pozadinu. Sličan slučaj je i s navodom *morszki slavich*, što bi u doslovnom smislu značilo „morski slavuj“. Putovanja morima donijela su mnogo otkrića, ali i nerazjašnjene događaje koje su moreplovci pripisivali čudovišnim stvorenjima. Jedne takve su i sirene koje Habelić naziva u doslovnom smislu kako bi se čitatelj mogao upoznati kakve su stvarno bile. „Širena morska je čudo, do pasa lepe divojke sposobno, od pasa pak dole ribe. Ta širena gda zapazi da se v lađe po morju ljudi voze, tak slatko i željno popeva, da ki su v lađe, od slatkoče popevke zaspali moraju; onak pak speče širena vtopi.“⁴⁰ I samim ljudima daje životinjska obilježja jer opaćinu, zloću naziva *pszina*. Takvo preneseno značenje može se primijeniti i na riječi koje i danas koristimo, a ne povezujemo ih više sa životinjama. *Rak beteg* koji i danas odnosi mnoge živote, poznaje i Habelić koji ga navodi odmah ispod navoda same životinje. Isto tako poznaje i bolest koja je danas postala samo još jedan korak u odrastanju, a to su *kozicze*. Prema tome se vidi da su isusovci imali udjela i u razvoju medicine. Također, kao poznati istraživači nisu zanemarili ni zvijezde tako da se u *Dikcionaru* navode i dvanaest zvijezda kroz koje prolazi Sunce tijekom godine kroz koje su se oblikovale i horoskopske karte (*Oven, Bik, Rak, Orofzlany, Skorpion, Kozel, Ribe*).

4. Biljke i životinje u svezama riječi

Habelić je rječnik oblikovao kako bi pomogao učenicima u savladavanju jezika koji im je bio poznat, ali na takav način da su se mogli i dalje razvijati kroz njegove stranice. Razvoj leksika vjerojatno je i bio jedan od razloga što ovaj rječnik nije klasični natuknički nego više pojmovni, odnosno objasnidbeni. Navodi mnoge primjere riječi koje se nisu mogle drugačije objasniti nego smještanjem u razne sveze riječi koje čitatelju približavaju svijet koji Habelić opisuje.

Tako je karakteristično navođenje biljaka i životinja upotpunjeno i njihovim dijelovima kako bi se naglasilo veliko jezično bogatstvo koje jezik posjeduje s namjerom proširivanja znanja o prirodi. Pojavljuju se tako navodi za zrnje ili drvo koje se dobiva od određenih biljaka (*berslyanovo zerno / borovo zernye / brezkueno drevo*), ali i dijelovi životinja neki poznati kao kulinarske poslastice kao na primjer, *brebrova jaycza / chelyushti, ali krelyuti ribje*.

⁴⁰ *Pervi otca našega Adama greh*, u: Juraj Habelić, *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci, 2000., str. 106.

Rječničko se blago zasigurno očituje i u dugim nizovima navođenja riječi koje su na neki način srodne. Tako rječnik obiluje grozdovima navoda koji svaki na svoj način opisuju neki drugi dio prirodnog svijeta. Na primjer, počinje grozd riječju *cheru*, a zatim dalje nabraja razne crve koje raspoznaje po tome gdje se pojavljuju: *cheru, ki halye zieda / cheru, ki knige grize / cheru, ki loze grize / cheru, ki psenichu grize*. Isto tako se širi i pojam *muha* (*muha paszja, konszka / muha spanyolszka*) i *chredo* (*chredo konyzko / chredo velike fivine / chredo ouchinszko*). Srodnost Habelić pokazuje i navođenjem životinje i riječi koje su izvedene iz te početne. Uz povezanost na leksičkom polju, time pokazuje i povezanost u stvarnosti, npr. *koza / kozoder / kozodoy*.

Najzanimljiviji su navodi koje Habelić donosi u frazemima, odnosno frazemskim rečenicama i sintagmama jer pokazuju da tada još nije postojala odgovarajuća riječ za pojam koji je naveo, a Ljiljana Kolenić u zapisivanju frazema vidi veliku prednost rječnika jer se tako upoznajemo ne samo s rječničkim blagom nego i s frazeologijom 17. stoljeća⁴¹. Prijevod takvih riječi uvelike mi je bio olakšan latinskim prijevodom. Tako se za *branilo kemsze muhe tiraju* prema latinskom prijevodu može zaključiti da se radi o nekoj vrsti lepeze, *czvet kiske za szunczem obracha* bi bio „sunčev cvijet“, najvjerojatnije suncokret, a *guszenicza kosmata zunogemi nogami, ka plazi nazdigavajuchze kot luk stonoga*. Frazemske su rečenice prisutne i u opisivanju raznih glasanja iz prirode (*czvilim, kot prasze, zaviam kot vuk*) ili životnjiskih osobina koje ljudi imaju (*nosz jabuchaszt kot orlou*). Dosta je i glagolskih frazema⁴² koji se odnose na životinjski svijet kao što su *napaszti marhu, napoiti marhu*.

⁴¹ Ljiljana Kolenić, *Riječ o riječima*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pedagoški fakultet, Osijek, 1998., str. 87.

⁴² Ljiljana Kolenić, *Frazemi u Habelićevu Dikcionaru*, u: *Filologija*, 27, razred za filološke znanosti, HAZU, Zagreb 1996., str. 56.

5. Značaj rječnika

Dikcionar je u potpunosti ušao u *Rječnik hrvatskoga kajkavskog književnog jezika* (RHKKJ) Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje,⁴³ projekt u kojem se obrađuje jezično blago kajkavskoga književnog jezika koji je od 16. do polovice 19. stoljeća bio zajednički književni jezik Hrvata Banske Hrvatske sa Zagrebom kao glavnim političkim i kulturnim središtem. Habelićev *Dikcionar* ima 11 326 natuknica. Ovaj točan broj vidi se na portalu projekta Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji se zove Hrvatska rječnička baština gdje je *Dikcionar* digitaliziran uz ostale naše stare rječnike i mogu se pretraživati i pregledavati i tekst i slike originala.⁴⁴

Fitonimi kao dio jezičnog blaga zastupljeni su razmjerno rječničkom fundusu. Između 10000 riječi nalazimo oko 150 hrvatskih fitonima.⁴⁵ Ovaj na neki način skroman broj fitonima dolazi do broja 600 ukoliko ubrojimo sve pojmove koji se odnose na biljni i životinjski svijet, odnosno oko 5 % pojmova. S obzirom na cijeli rječnik i područja svakodnevnog života koje je obuhvatio u njemu, ovaj broj nikako nije skroman niti malen jer se Habelić potrudio popisati gotovo sve mu poznate vrste u prirodi.

⁴³ Odjel za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju Instituta istražuje hrvatsku jezičnu povijest i povijest jezika hrvatske pisane baštine, starija djela hrvatske leksikografije i priređuje njihova kritička izdanja, izrađuje digitalizirana izdanja starijih rukopisnih rječnika i gramatika te rječnike i računalne korpusne starijih razdoblja hrvatskoga jezika. Sve je to podijeljeno u četiri projekta, a jedan od njih je *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (RHKKJ).

Preuzeto iz: Marica Čunčić, *Djela Jurja Habelića u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, URL : http://www.matica.hr/kolo/kolo2009_5.nsf/AllWebDocs/Djela_Jurja_Habdelica_u_Rjecniku_hrvatskoga_kajkavskoga_knjizevnog_jezika (15. 08. 2012.)

⁴⁴ Preuzeto iz: Marica Čunčić, *Djela Jurja Habelića u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, Zbornik radova sa Znanstvenog skupa o Jurju Habeliću, Gradska knjižnica Velika Gorica, 2009., str. 179.

⁴⁵ Nada Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2003., str. 47.

6. Flora u Habelićevu Dikcionaru

Anis.koper. *Anisum*, *si,n.*- anis

Arkus papera. *Philura,ae,Philyra,ae*-lipa

Artichoka. *Cardus hortensis. Cinara, vel Cinare.*-artičoka

Berslyan. *Hedera, ae, f. Corymbethra,ae,f.*- bršljan

Berslyanovo zerno. *Corymbus,i,m.*- cvjetni grozd bršljanov

Bezg. *Sambucus.ci,m.*- bazga

Blagua. *Boletus.ti,m. Fungus herilis.* –gljiva, pečurka

Blitua. *Beta.ae,f.* (blitva, cikla)
Blitum,ti,n.(loboda, špinat) *Bletum,ti,n.*

Bob. *Faba,ae,f. Faba, arum,f.* - bob

Bor. *Iuniperus.ri,f.*- borovica, smreka

Borovo zernye. *Baccae, vel grana iuniperi.*- jagoda, bobica

Borovische.borje. *Iuniperetum.ti,n.* – borje, borovica

Branyug. *Turdus.di,n.* – drozd, branjug

Bratua vinszka. *Vindemia,ae,f.* – berba, grožđe, vino

Bratua klaszna.ali gda klaszje беру.
Spicilegi, ij,n.-berba žetva

Brest. *Fagus, gi, f.* – brijest

Brez, brezovo drevo. *Betula,ae,f.* - breza

Brezouje. *Betuletum, ti. Sylva betulea.* – brezova šuma

Brezkua. *Pomum persicum, vel Persicum, ci,n.*- marelica, breskva

Brezkueno drevo. *Persicus,ci,f.*- breskvino stablo

Bukeucza. *Glans fagina, seu fructus.*- bukov žir

Bukva. *Fagus, gi, f.* - bukva

Bux, buks, vulgo puspan. *Buxus, xi, m.*- šimšir

Chemerika. *Gentiana,f. Helleborum,ri,n.*- čemerika, kukurijek

Cherlyenecz, luk. *Caepae rubrae, f.*- luk crljenac

Chesulya. *Racemus, mi, m.* – jagoda(vinova) bobica; grozd

Chichek. *Cicer,ris,n.* – rogačica, slanutak (vrsta graška)

Chrefnya. *Cerasum, si,n.*- trešnja

Chrefnyevo drevo. *Cerasus, si, f.* – trešnja drvo

Chret. *Sylva paludosa.*- močvarna šuma

Czedrovo drevo. *Cedrus, dri, f.* – cedar, cedrovina

Czerovo drevo. *Cerrus, ri, m.* - cer

Czitrona. *Pomun citrinum.* - limun

Czitronovo drevo. *Citrus, tri, f.* – limun drvo

Czvet. *Flos, ris, m.* - cvijet

Czvet kische za szunczem obracha.
Solesequium, ij,n. Heliotropium, i. - suncokret

Czvetek. <i>Flosculus</i> , <i>li</i> , <i>m</i> . - cvjetak	Gay. <i>Nemus</i> , <i>ris</i> , <i>n</i> . <i>Sylva purgata</i> . - gaj, šuma
Czvetnyak. <i>Florilegium</i> , <i>ij</i> , <i>Hortus florum</i> . - cvjetnjak	Germ. <i>Dumus</i> , <i>mi</i> , <i>m</i> . – grm, trnje
Dervo. <i>Lignum</i> , <i>ni</i> , <i>n</i> . - drvo	Gliva. <i>Fungus</i> , <i>gi</i> , <i>m</i> . – gljiva
Detelya trava. <i>Trifolium</i> , <i>ij</i> , <i>n</i> . - djetelina	Grah. <i>Pisum</i> , <i>si</i> , <i>pl</i> . <i>Pisa</i> , <i>orum</i> , <i>n</i> . - grašak, grah
Dinya. <i>Melo</i> , <i>is</i> , <i>m</i> . <i>Pepo</i> , <i>nis</i> , <i>m</i> . - dinja, bundeva, tikva	Grahor, grahoricza. <i>Vicia</i> , <i>ae</i> , <i>f</i> . – grahorica
Drach. <i>Herba</i> , <i>ae</i> , <i>f</i> . - trava	Grozd. <i>Botrus</i> , <i>ri</i> , <i>m</i> . – grozd
Drachlyu. <i>Herbeus</i> , <i>a</i> , <i>um</i> - travnat	Grozdje. <i>Uva</i> , <i>ae</i> , <i>f</i> . <i>Uva</i> , <i>arum</i> , <i>pl</i> ., <i>f</i> . – grozd, grožđe
Drach, od koga buhe czerkaju. <i>Coniza</i> , <i>Pulicaria</i> , <i>ae</i> , <i>f</i> . <i>Cunilago</i> , <i>nis</i> , <i>f</i> . – kunica, pulcaria	Grozdje muskatno, Muskat. <i>Uva Apia</i> , <i>Apiaria</i> . - muškatno grožđe
Drenek. <i>Cornum</i> , <i>ni</i> , <i>m</i> . – drijen (plod)	Gyoput. <i>Gossipium</i> , <i>ij</i> , <i>n</i> . <i>Xylon</i> , <i>Xylinum</i> , <i>ni</i> , <i>n</i> . - pamuk
Drenovo drevo. <i>Cornus</i> , <i>ni</i> , <i>vel</i> , <i>us</i> , <i>f</i> . – drijen (drvo)	Hers. <i>Siligo</i> , <i>is</i> , <i>f</i> . - raž
Drenovina. <i>Cornetum</i> , <i>ti</i> , <i>n</i> . - drenovina	Hmelina. <i>Lupulus</i> , <i>li</i> , <i>m</i> . – hmelj
Drevo. <i>Lignum</i> , <i>ni</i> , <i>m</i> . - drvo	Hrana živinszka. <i>Pabulum</i> , <i>buli</i> , <i>n</i> . - krma
Drevo suho. <i>Lignum aridum</i> - suho drvo	Hrane živinszke prezkerblyenye. <i>Pabulatio</i> , <i>is</i> , <i>f</i> . - krmljenje
Drevo szirovo. <i>Arbor</i> , <i>ris</i> , <i>f</i> . <i>Lignum recens</i> , <i>viride</i> . – drvo sirovo	Ki hranu za marhu iŝche. <i>Pabulator</i> , <i>ris</i> , <i>m</i> . - krmar
Dubrava. <i>Sylva majorum arborum</i> . – dubrava, šuma velikog drveća	Hraszt. <i>Quercus</i> , <i>us</i> , <i>f</i> . – hrast
Figa. <i>Ficus</i> , <i>ci</i> , <i>m</i> . <i>f</i> . <i>vel</i> <i>Ficus</i> , <i>cus</i> , <i>f</i> . - smokva	Hrasztina. <i>Quercetum</i> , <i>us</i> , <i>f</i> . - hrastik
Figovem drevom meszto zaszajeno. <i>Ficaria</i> , <i>ae</i> , <i>f</i> . - smokovik	Hrasztova kora. <i>Suber</i> , <i>ris</i> , <i>n</i> . – pluto
Figovo drevo. <i>Ficus</i> , <i>ci</i> , <i>vel</i> , <i>us</i> , <i>f</i> . <i>Ficulnea</i> , <i>ae</i> , <i>f</i> . – smokva	Hren. <i>Nasturcium</i> , <i>ij</i> , <i>n</i> . – dragušac, drezga, hren
Fiolicza bela. <i>Caltha</i> , <i>ae</i> , <i>f</i> . – neven	Hruska. <i>Pyrum</i> , <i>ri</i> , <i>n</i> . – kruška
Gavez. <i>Consolida</i> , <i>ae</i> , <i>f</i> . – gavez	Iabuchicza. <i>Parvum pomum</i> . - jabučica

Iabuka. *Pomum, Malum, li, n.* - voćka, jabuka
 Iachmen. *Hordeum, ei, n.* – ječam
 Iachmeni kruh. *Hordeaceus panis.* - ječmeni kruh
 Iagnyed. *Populus, li, f.* - jablan
 Iagnyedye. *Populetum, ti, n.* – jablanovi
 Iagnyedou, va, vo. *Populeus, a, um-* jablanov
 Iagoda. *Fragum, gi, n.* – jagoda
 Iagoda kakovoga szada, ali dracha. *Bacca, ae, f.* - jagoda, bobica
 Iagoda, ali szad iz kupine. *Mora rubi.* – kupina
 Iavor. *Ornus, ni, f.* – crni jasen, javor
 Ielje. *Pinetum, ti, n.* – borova šuma
 Ielovo drevo. *Pinus, us, vel, ni, f.* - bor
 Iermen. *Pulicaria, ae, f.* – pulicarija, drach
 Ieszenovo drevo. *Fraxinus, ni, f.* - jasen
 Iverje, ali Terzke, ktere zkakaju, gdsze drevo szech. *Schidia, ae. Assula, ae, f.* - iverje
 Kafra. *Caphora, ae, f. Calphura, ae, f.* – kamfor
 Kapere. *Capparis, is, f.* - kapar
 Kapusza. *Brassica, ae, f.* - kupus
 Klasz. *Spica, ae, f.* – klas, vlat
 Klaszno branye. *Spicilegium, ij, n.* – berba klasova
 Klaszne špicze. *Arista, ae.* – osje (na klasu)

Klicza. *Germen, nis, n. Surculus promicans ex nucleo, grano, aut arbore.* – pupoljak, mladica
 Koczen. *Caulis, is, m.* – stabljika; kupus, kelj
 Konoplya. *Canabis, bis, f.* - konoplja
 Koper. *Arethum, thi, n. Paniculus, li, m.* - kopar
 Kopriva. *Urtica, ae, f.* - kopriva
 Kopriunyak, gde koprive rasztu. *Urticetum, ti, n.* - koprivnjak
 Koren. *Radix, cis, f.* – korijen
 Koriander. *Coriandrum, dri, Corianisum, nisi, f.* – korijander
 Koricze szlatke. *Cinnamomum, mi, n.* - cimet
 Koromach. *Marathum, thi, n. Feniculum, li, n.* - komorač
 Kosztany. *Castanea, ae, f.* – kesten, kostanj
 Kosztanyevo drevo. *Idem.*
 Kukoly. *Vicia, ae, f. Zizania, orum, n.* – grahorica
 Kukuvjek. *Elleborus niger, m. Elleborum, ri, n.* - čemerika
 Kupina. *Rubus, bi, m.* - kupina
 Lan. *Linum, ni, n.* - lan
 Lecha. *Lens, tis, f.* - leća
 Lechicza vodena, ali drach drobni, ki povode raszte. *Lenticula, ae, f. Lens palustris.* – močvarna leća
 Lepek. *Viscus, ci, m.* – imela, lijepak
 Lesnyak. *Nux avellana.* - lješnjak

Leszka. *Corylus*, *li*, *f.* - lijeska

Lilia. *Lilium*, *ij*, *n.* – lijer, ljiljan

Lilia cherlyena. *Lilium purpureum*, *Crinon*.
– ljubičasti ljiljan

Lilia diuja. *Lilium sylvestre*. *Henericallis*.-
divlji ljiljan

Liliami meszto poszagyeno. *Lilietum*, *ti*, *n.* –
mjesto posađeno ljiljanima

Limoni. *Malum limoneum*, *citreum*,
Massilicum.- limun

Limonovo drevo. *Malus Massilica*.- drvo
limuna

Lipa. *Tilia*, *ae*, *f.* - lipa

Liszt dracha, ali dreva. *Folium*, *ij*, *m.* - list

Liszt na terszu. *Pampinus*, *ni*, *m.* – list loze

Lisztje, ko iz dreva opada. *Folia caduca*,
arida. – opadajući list

Lisztisze drevo. *Frondescit*, *Frondet arbor*.
– listopadno drvo

Lyulychen kruh. *Panis ex lolio*. – kruh od
ljulja

Lyulka. *Lolium*, *ij*, *n.* - ljulj

Lobuda. *Atriplex*, *cis*, *f.* - loboda

Lobuda diuja. *Atriplex sylvestris*. – divlja
loboda

Lopuh. *Lappa*, *ae*, *f.* - čičak

Lovarika. *Laurus*, *ri*, *f.* - lovor

Lovarichni, iz lovarike. *Laureus*, *a*, *um.* -
lovorov

Lovarichna koruna. *Laurea*, *ae*, *f.* *Laureola*,
ae, *f.* – lovorova kruna

Lovarikum krunyen. *Laureatus*, *ta*, *tum.* –
lovorom krunjen

Loza. *Sylva*, *ae*, *f.* – šuma, gora

Loza guszta za pašu. *Saltus*, *tus*, *m.* -
pašnjak

Lozicza. *Sylvula*, *ae*, *f.* – šumica

Luch. *Taeda*, *ae*, *f.* - bor, luč

Lug. *Lixivium*, *ij*, *n.* - lug

Lug loza. *Sylva*, *ae*, *f.* *Communitus dicitur*
de sylva grandiori campestri. *Alias Nemus*,
oris, *n.* *Lucus*, *ci*, *m.* *Saltus*, *us*, *m.* - prostrana
šuma

Luk. *Caepae*, *arum*, *f.* - luk crljenac

Luk cherlenecz. *Caepae rubae*. – luk crveni,
crljenac

Luk beli, chesnyak. *Allium*, *lij*, *n.* – luk
bijeli, češnjak

Luk koziak. *Caepae amara caprinae*. – luk
kozijak, gorki crveni luk

Luk por. *Porrum*, *ri*. *Porri*, *orum*, *m.* -
vlasac, ljutika

Luk diuyi. *Bulbus*, *bi*, *m.* – luk (divlji)

Luka. *Sylva nemorosa*, *Nemus*, *ris*, *n.* – lug,
gaj, šuma

Lunyek. *Paxillus*, *li*, *m.* – gljiva uvijača

Mak. *Papaver*, *ris*, *n.* - mak

Mak pitomi. *Papaver sativum*. – mak pitomi

Mak devyi. *Papaver erraticum*. – mak divlji

Mak beli. <i>Sesamus, mi, n.</i> - sezam	Mustarda szaschicza. <i>Sinapi, is, n. Sinapium, ij, n.</i> – gorušica
Malasia. <i>Vinum malvaticum, Creticum.</i> - malvazija	Narangya. <i>Pomum aureum, Chrysomaeta, orum, p. n.</i> - naranča
Mandala. <i>Amygdalum, li, n.</i> - badem	Narczis czvet. <i>Narcissus, si, m. Postis, is</i> – narcis, sunovrat
Mandala drevo. <i>Amygdalus, li, f.</i> – badem drvo	Obiranye grozdja. <i>Collectura uvarum.</i> – berba grožda
Mandalszki. <i>Amygdalinus, a, um</i> - bademov	Olye orehovo. <i>Carcinum oleum.</i> – orahovo ulje
Mattar falata primorszka, ka iz pechine raszte. <i>Saxifragium, ij, n. Saxifraga, ae, f.</i> - kamenika	Oreh. <i>Nux, cis, f. Iuglans, dis, f.</i> - orah
Melina. <i>Lupulus, li, m.</i> – hmelj (hmelina)	Oskorus. <i>Sorbum, bi, n.</i> – kruška oskoruša
Menyek. <i>Ruta, ae, f.</i> - rutvica	Oskorus drevo. <i>Sorbus, bi, f.</i> – drvo kruške oskoruše
Merkeucza. <i>Pastinaca, ae, f. Napus, pi, m.</i> – mrkva, pastrnak, repa	Oszine, ali spiccze klaszne. <i>Arista, ae, f.</i> – osje na klasu
Merkva djuja. <i>Pastinaca erratica, ae, f.</i> – divlja mrkva	Ovesz. <i>Avena, ae, f.</i> – zob
Merlin. <i>Rapa stava.</i> – mrkva	Ouszenyak. <i>Avenaceus panis.</i> – zobeni kruh
Meticza. <i>Menta, ae, f.</i> - rutava metvica	Ozimecz, luk, lan. <i>Hyemale, allium, linum.</i> – ozimi češnjak, lan
Mikam vunu, ali lan. <i>Pectino, Discrimino, as, p.</i> – dijeliti vunu lan	Pany, peny. <i>Truncus, ci, m. Stipes, tis, m.</i> - panj
Mira. <i>Myrrha, ae, f.</i> - mira (grm)	Pechurka. <i>Fungus, Boletus, ti, m.</i> – gljiva, pečurka
Moszur. <i>Cucurbita oblonga.</i> – duguljasta tikva	Pelin. <i>Absynthium, ij, n.</i> – pelin
Murva drevo. <i>Morus, ri, f.</i> – dud, murva (drvo)	Persin. <i>Petroselinum, ni, n.</i> – peršin
Murva szad. <i>Morum, ri, n.</i> – dud, murva (plod)	Pochiszt trava. <i>Cataputia, ae, f.</i> – mlječika
Muskat. <i>Uva Apiana, Olens.</i> - muškat	Psenicza. <i>Triticum, ci, n.</i> – pšenica
Muskatno vino. <i>Vinum Apianum, Falernum</i> – muškatno vino	Psenichna melyn. <i>Simila, ae, f. Similago, nis, f. Farina triticea</i> – pšenično brašno

Rogoz. *Carex, cis, f. Scirpus, pi, m.* – šaš, rogoz

Rogozovina, gde rogoz raszte. *Caretum, ti, n.* – mjesto pod šašem

Rakitovo drevo. *Siler, ris, n.* – iva (vrsta vrbe)

Repa. *Rapa, ae, f. Rapum, pi, n.* - repa

Rosa. *Rosa, ae, f.* - ruža

Rosa belolisztina. *Alabantica, ae, f.* – bijela ruža

Rofmarin. *Rosmarinus, ni, m. Rosmarinum, ni, n.* – ružmarin

Rosmarinszko szeme. *Cachry.* – sjeme ružmarina

Rosno mesto, ali rosnyak. *Rosetum, ti, n.* – ružičnjak

Rosni, na, no. *Rosaceus, a, um.* – ružin

Ruta. *Ruta, ae, f.* – ruta, rutvica

Safran. *Crocus, ci, to.* - šafran

Salata. *Salata, ae, f.* - salata

Salfia. *Salvia, ae, f.* - kadulja

Sas. *Carectum, ti, n.* - šaš, mjesto obraslo šašem

Seludna loza. *Sylva glandifera.* – žironosna šuma

Sipek, Sipki. *Mespilus, li, m.* - šipak

Sir. *Pabulum porcinum, Glandes, ium.* - žir

Sparglyin. *Asparagus, gi, m.* – šparga, šparoga

Spongyia. *Spongia, ae, f.* - spužva

Suma, loza. *Sylva, ae, f.* - šuma

Szlez domachi. *Malua hortensis.* – sljez domaći

Szlez diuji. *Malua sylvestris.* – sljez divlji

Szliva. *Prunum, ni, n.* - šljiva

Szlive duranczie. *Pruna Damascena.* – šljiva damascena

Szlivovo drevo. *Prunus, ni, f.* – drvo šljive

Szmreka. *Abies, tis, f.* – smreka

Szunchen czvet. *Solsequium, ij, n. Heliotropium, ij, n.* - suncokret

Tamarisk. *Tamarix, cis, f. Myrica, ae, f.* – metljika, divlji čempres, tamarisk

Teg. *Frumentum, ti, n.* – žito

Temjan. *Thus, ris, n.* - tamjan

Ternina. *Prunum sylvestre.* – divlja šljiva

Terszje. *Vinea, ae, f.* – vinograd, trs, čokot

Tersztika. *Arundo, nis, f. Canna, ae, f.* - trska

Tikva. *Cucurbita, ae, f.* - tikva

Tikvicza. *Cucurbitula, ae, f.* - tikvica

Tiszovo drevo. *Larix, cis, f.* - ariš

Topol, topolovo drevo. *Populus, li, f.* – jablan, topola

Toricza. *Lappa, ae.* - čičak

Trava. *Herba, ae, f. Gramen, nis, n.* – trava

Trubelika. *Cicuta, ae, f., Catapsyxis, is, f.* - trubelika

Tulipa czvet. *Tulipa, ae, f.* – tulipan

Tunya. *Pomum cotonium, cidonium, ij, n.* -
pamuk

Tunyevo drevo. *Arbor cotonia* – stablo
pamuka

Verba. *Salix, cis, f.* - vrba

Viflnya. *Merasum, si, n.*- višnja

Visnya drevo. *Merasus, si, f.* – drvo višnje

Zelye. *Olus, ris, n. Caules, lium, m.* –
povrće, kupus

Zeljiche. *Olusculum, li, n.* – željašce

Zob, Ovesz. *Avena, ae, f.*- zob

Buha. *Pulex, cis, m.* - buha

Chaplya. *Ardea, ae, f.*- čaplja

Chelyushti, ali krelyuti ribje. *Branchiae,*
arum, p.-škrge

Cheru. *Vermis, is, m.* – crv

Cheru, ki halye zieda. *Tinea, nea, f.*- moljac;
krijesnica

Cheru, ki knige grize. *Blatta, ae.* – moljac

Cheru, ki loze grize. *Volux, cis, m.* – lozni
crvac

7. Fauna u Habeličevu Dikcionaru

Anguila inache rugor *Anguill, ae, f.*-jegulja,
ugor

Barilicza.lagua. *Tinia, ae. Tina, ae, f.*-moljac,
krijesnica

Basilisk kacha. *Basiliscus, ci, m. Regulus, li.*-
basilisk(gušter)

Bestia. *Bestia, ae, f. Fera, ae, f. Bellua.*-
životinja, zvijer

Bivol. *Bubalus, li, m.*- bivol

Branilo kemsze muhe tiraju. *Muscarium, ij.*
Flabelum, li, n.-lepeza

Brau. *Vervex, cis, m.* – ovan (uškopljani)

Bravina. *Vervecina, ae, f.*- ovčetina

Breber. *Castor, ris, m.* – dabar

Brebrova jaycza. *Castoreum, ei, n.* - dabrova
jajca

Brusch. *Bruchus, ci, m.* – žižak

Cheru, ki psenichu grize. *Cis, is, m.* – žitni
moljac

Cheru, ki szuilu prede. *Bombyx, cis, m.*-
dudov svilac

Cheru, ki tersze, i roge grize. *Ips, sis, m.*-
jelenak

Cheru u bobu. *Mida, ae, f.*- bobov žižak

Cheru u sziru. *Scirrum, ri, n.*-hrušt

Cheru, ki drevo zjeda. *Xylophagus, gi, m.*
Trips, is, m. Tereido, nis (drvotok, crv)
Cossus, si, m.

Chervek. *Vermiculus, li, m.* - crvić

Cheslyigovina. *Cardetum, ti, n.* – badalj,
češljuga

Chetvericza kony. *Qadriga, ae, f.* -
četveropreg

Chredo. *Grege, gi, m.* – stado, krdo

Chredo velike livine. *Armentum, ti, n. Grex armentorum.*- veliko stado; krupno blago

Chredo ouchinszko. *Grex ovium, Grex pecudum balantium.* – stado ovaca

Chredo konyzsko. *Equaria, ae, f. Grex equorum.*- krdo konja

Chverchek. *Grillus, li, m.* – skakavac, cvrčak

Czuczek,a. *canis, is, c.*- pas

Czuchichi. *Caniculi, orum, m.* - psići

Czvilim, kot prasze. *Grunio, is, 4.* – cviliti kao prase

Delfin. *Delphinus, ni, m.*- pliskavica, dupin

Diujak. *Aper, ri, m.* - vepar

Diuji golub. *Palumbus, bi, m.*- golub

Diuji oszel. *Onager, ri, m.*- divlji magarac

Drozd. *Turdellus, li, m.* - drozd

Dvoyrog. *Bicornis, is, c. ne, n.* - rogat

Elefant. *Elephas, tis, m. Barrus, ri, m.*- slon

Elefantou zub. *Ebur, ris, n.* – bjelokost, slonovača

Elefantovo ruchanye. *Barritus, us, m.* – rika slonova

Gerlicza. *Turtur, ris, m.* – grlica

Germuscha pticza, Szluka. *Ficedula, ae, f.* – grmuša (ptica)

Glavach ribicza. *Gobius, ij, m. Gobio, nis, m.* – krkuša (mala riba)

Gliszta. *Lumbricus, ci, m.* – kišna glista

Gnyida. *Lens, dis, f.* – gnjida

Golub. *Columba, ae, f.*- golub, golubica

Golub hizni. *Peristera, arum, f.* – golub kućni

Golub diuji. *Palumbus, bi, m. Palumbes, m., f.*- golub divlji

Golubich. *Pipio, nis, m.*- golubić

Golubichicza. *Columbula, ae, f.* – golubica

Govedo. *Pecus, dis, f. Pecus, ris, n.*- stoka, govedo

Griff, Zver. *Gryphs, phis. Gryphus, phi, m.*- grif

Guszka. *Anser, ris, m.* – guska

Gusze, guschicza. *Anserculus, li, m.*- gušče

Guszenicza. *Eruca, ae, f.* – gusjenica

Guszenicza kasze ulistje zavia. *Volvulus, li, m.*- gusjenica koja se zavija u list

Guszenicza kosmata zunogemi nogami, ka plazi nazdigavajuchze kot luk. *Scolopendra, ae, f. Centipeda, Multipeda, ae, f.* – stonoga

Hert. *Canis venaticus, Leporarius.* – hrt (lovački pas)

Herzanye Elefantovo. *Barritus, us, m.* – rika slonova

Heusz. *Lynx, cis, m.* – ris

Heuszovina. *Pellis lyncis, vel lyncea.*- krzno risa

Hobotnicza. *Polypus, pi, m.* – polip, hobotnica

Hrup szivinski. *Grunnitus, us, m.* - roktanje

Hrupim. *Strepto, is, 3. Grunnio, is, 4.* – roktati

Ianchez. *Angellus, li, m.* – janje

Ianye. *Idem.* – janje

Iasztreb. *Accipiter, ris, m.* – jastreb

Iato. *Agmen, nis, n. Grex, gis, m.* – jato

Iazvecz. *Mellis, is, f. Taxus, xi, m.* – jazavac

Iednorog. *Unicornis, is, m. Rhimoceron, entis. Rhinoceros, otis, m.* – jednorog, nosorog

Ielen. *Cervus, vi, m.* – jelen

Ierebicza. *Perdix, cis, f.* – jarebica

Iefeuka, jeficza. *Echinus, ni, m.* – morski jež

Ikre. *Ova piscium.* – ikra

Iunecz, Bik. *Taurus, ri, m.* – bik

Kacha. *Serpens, tis, m.* – zmija

Kacha lozna. *Caluber, ri, m.* – mala zmija

Kacha lyuticza. *Vipera, ae, f.* – ljutica, zmija guja

Kacha vodena. *Anguis, is, m. Hydrus, ri, m.* – zmija vodena

Kacha zdvemi glavami, zmegy ktereh jednu na repu ima. *Amphesibena, ae, f.* – zmija s dvije glave

Kacha zrogmi. *Cerastes, tis, m.* – šarunica (zmija s rogom)

Kalamar, riba morszka. *Loligo, is, f. Calamarius, rij, m.* – lignja

Kaliche, gdesse szvinye kale. *Volutabrum, i, n.* – kaljuža, brlog

Kamel. *Camelus, li, m.* – deva, kamila

Kaviar. Ikre szlaneh rib. *Garum, ri, n.* – vel *Salamura* – kavijar

Kauka. *Monedula, ae, f.* – čavka

Kauran. *Corvus, vi, m. Corax, cis, m.* – gavran

Kauran nochnij. *Nycticorax, cis, m. Nicticorax.* – noćni gavran, gak (vrsta čaplje)

Keber. *Crabro, onis, m.* – stršen, stršljen

Kerdelo. *Grex porcorum.* – krdo svinja

Kermek. *Sus, is, f. Porcus, ci, m.* – svinja

Kert. *Talpa, ae, f.* – krtica

Kertovina. *Terra eruta, seu egesta per talpam.* – krtičnjak

Klaris. *Corallium, ij, n.* – crveni koralj

Klyun. *Rostrum, ri, n.* – kljun

Klyusze. *Mannus, ni, m.* – duplaš, galski konjić

Klyusze malo. *Mannulus, li, m.* – galski konjić

Kobila. *Equa, ae, f. Caballa, ae, f.* – kobila

Kobilicza. *Equella, ae, f.* – kobilica

Kobilicza ceru. *Locusta, ae, f.* – skakavac

Kobilicza polyszka. *Cicada, ae, f.* – cvrčak

Kokoff. *Gallina, ae, f.* – kokoš

Kokot. *Gallus, li, m.* – pijetao

Kokotich. *Pullus gallinaceus.* – pile

Komar. *Culex, cis, m. Cynips, is, f.* – komarac

Komusz. *Mollossus, si, m. Canis Epiroticus.*
– epiroticus, lovački pas

Kony. *Equus, ui, m. Caballus, li, m.* – konj

Kony prusz. *Equus gradarius.* – spori konj

Kony kaszavecz. *Equus succussorius.* – konj
u kasu

Kony tovarni. *Equus clitellarius.* – tovarni
konj

Kony popikavecz. *Equus cespitator.* – konj
koji se popikava

Kony velike urednoszti. *Equus generosus,*
magni precij. – plemenit konj

Kony neukrochen. *Equus indomitus.* –
neukroćen konj, divlji

Kony pasztuh. *Equus emissarius, integer.* –
pastuh, zdrav i krepak konj

Kony tverdourat. *Equus effraenis.* –
neobuzdan konj

Kony pochischen. *Cantherius, ij, m.* –
kastrat

Konya cheszati. *Strigilo, as, equum.* – češati
konja

Konya ukolo obrachati. *Equum in gyrum*
verto, agito, ago. – konja jahati u
krug

Konyanichki red. *Ordo equestris.* –
konjanički red, vrsta

Konyanik. *Eques, tis, c.* – konjanik

Konyar. *Stabularius, Agazo, onis, m. Pastor*
equorum. – konjušar, gonič konja

Konszka zprava. *Phalera, arum, f. Equestris*
ornatus. – sjajna oglavnica
(opršnjak) na konjima

Konszki menus. *Equaria, ae, f. Equorum*
grex. – krdo konja

Konszki rep, drach. *Equisetum, i, n. Equina*
cauda. – konjski rep, trava

Konyicz. *Equellus, li, m.* – konjić

Kopun. *Capo, nis, m.* – pijetao, kopun

Koza. *Capra.* – koza

Koza diuja. *Pygarus, gi, m. Caprea, ae, f.* –
srna

Kozar. *Caprarius, ij, a, um. Aegonomus, mi,*
m. – kozar

Kozaricz. *Caprarum pastorculus* – čuvar
koza, pastir

Kozarnicza. *Caprile, Haedile, is, n.* –
kozarnica

Kozel. *Hircus, ci, m. Caper, ri, m.* – jarac

Kozja brada. *Aruncus, ci, m.* – kozja brada

Kozicza. *Capreola, ae, f. capella, ae, f.* –
kozica

Kozicze. *Variolae, arum, f.* – vodene kozice

Kozle. *Haedus, di, m.* – jare

Kozlich. *Capreolus, li, m. Hircellus, li, m.* –
jare

Kozoder. *Caprarum excoriator.* – kozoder

Kozodoy. *Caprimulgus, gi, m.* – izdajanje
kozijeg mlijeka

Krap. *Carpio, onis, m. Carpius, ij, m.* – šaran

Krava. *Vacca, ae, f. Haec Bos, vis.* – krava, govedo

Krelyuti ribje, chelyushti. *Branchia, ae, f.* – škрге

Kuna. *Martes, tis, f. Mustella Scitica.* - kuna zlatica

Kuri. *Gallinae, arum, f.* – kokoši

Kurnyak. *Gallinarium, ij, n.* - kokošinjac

Kvochka. *Gallina glocitans.* – kvočka

Kuscher. *Lacerta, ae, f.* – gušter

Kuscherinecz. *Lacertula, ae, f.* – gušterčić

Labud. *Cygnus, ni, Cicnus, ni, m. olor, ris, m.* – labud

Laszicza. *Mustella, ae, f.* – lasica

Lasztovicza. *Hirundo, is, f.* – lastavica, lasta

Liszjak, liszecz. *Vulpes mas.* – lisac

Liszicza. *Vulpes, is, f.* – lisica

Lou ptichji. *Aucupium, ij, n.* – lov ptica

Lou ribji. *Piscatura, ae, f. Piscatio, onis, f.* – ribolov

Lovecz zverinski. *Venator, ris, m.* – lovac

Lovecz ptichji. *Auceps, cupis, m.* – lovac ptica, ptičar

Lovecz ribji. *Piscator, ris, m.* – ribolovac

Luschina ribja. *Squama, ae, f.* – riblja ljuska

Machka. *Felis, is, f. Catus, ti, m.* – mačka

Magaracz, Oszel. *Asinus, ni, m.* – magarac

Magaracz, ali oszel devyi. *Onager, ri, m.* – divlji magarac

Marha, toje livina. *Armentum, ti, n. Pecus, ris, n.* – stado, stoka

Maukanye machkovo. *Leucatus, us, m.* - mjaukanje

Mazg. *Mulus, li, m.* – mazga, mula

Mazginya. *Mula, ae, f.* – mazga, mula

Medved. *Ursus, si, m.* – medvjed

Medvedich. *Ursulus, li, m.* – medvjedić

Medvednicza gora. *Mons Ursinus.* – Medvednica

Mekina. *Furfur, ris, m.* - mekinja

Melin, koga konyi obrachaju. *Mola pecuaria.* – mlin sa konjima

Merha. *Pecus, ris, n.* – stoka

Meszojed. *Carnivorus, ra, rum* – mesojed

Metuly. *Papilio, onis, m.* -leptir

Mis. *Mus, ris, m.* – miš

Mol. *Tinea, ae, f.* – moljac, krijesnica

Mol uknigah. *Blatta, ae, f.* – moljac

Morszko tele. *Vitulus marinus, Phoca, ae, f.* – tuljan

Morszki kony. *Hyppocamus, mi, n.* – morski konjic

Mraulicza. *Formica, ae, f.* – mrav

Muha. *Musca, ae, f.* – muha

Muha paszja, konszka. *Musca equina, canina, Cynips, Cyniphis, is, f.* – muha pseća, konjska

Muha spanyolszka. *Cantharis, dis, f.* – španjolska muha, babak

Musicza. *Musca vinaria*. – vinska mušica

Napaszti marhu. *Pasco ad saturitatem, sufficientiam*. – nahraniti, napasti stoku

Napoiti marhu. *Adaquo, as, p*. – napojiti stoku

Naszaditi kokos. Guszku . *superponere ovis galinam, anserem, Ova gallinae supponere*. – nasaditi kokoš, gusku

Nasztaniti konye. *Accomodo, as, equos* – nastaniti, smjestiti konje

Natovariti. *Onero equum, onus impono equo* – natovariti konje

Nerosztecz. *Verres, ris, m*. – nerast, vepar

Nohet sivinszki. *Kopito. Ungula, ae, f*. – kopito, pandža

Nosz jabuchaszt kot orlou. *Nasus aquilinus*. – nos orlov

Obad. *Oestrum, ri, n. Tabanus, ni, m*. – obad

Ostriga. *Oestreum, ei, n*. – oštriga, kamenica

Osza. *Vespa, ae, f*. – osa

Oszadniti konya. *Laedo equum in dorso, Attero equum*. – osedlati konja

Oszel. *Asinus, ni, m*. – magarac, osao

Oszinecz, velika osza. *Fucus, ci, m*. – trut

Oszlar. *Agazo asinarius*. – oslar

Oszlaria. *Asinitas, tis, f*. – oslarija

Oszel. Oszlich. *Asellus, li, m*. – magare

Oszlicza. *Asina, asella, ae, f*. – magarica

Otelenye. *Partus vituli*. – otelenje

Otelitisze. *Vitulum pario*. – oteliti

Ovan, oven. *Aries, tis, m*. – ovan

Ovan pochischen. *Vervex, cis, m*. – uškopljen ovan

Oucza. *Ovis, is, f*. – ovca

Ouchar. *Opilio, nis, m. Pastor ovium*. – ovčar

Ouchicza. *Ovicula, ae, f*. – ovčica

Pantera zver. *Panthera, ae, f*. – pantera, leopard

Papiga. *Psittacus, ci, m*. – papiga

Papiga, ka naszleduje glasz chlovechi. *Asterias*. – papiga koja priča

Pard. *Pardus, di, m*. – leopard

Parip. *Equus communis equitatis*. – konj

Paripecz. *Equellus, li, m*. – konj

Pasz, pesz. *Canis, is*. – pas

Pasz visely. *Canis odorisequus, fagax, cis*. – pas koji slijedi miris

Pasz sztochni. *Canis rabidus, a, um*. – bijesni pas

Pasztuh. *Equus emissarius*. – pastuh

Pau. *Pavo, nis, m. Pavus, vi, m*. – paun

Pavuk. *Aranea, ae, f. Araneus, ei, m*. – pauk

Pavuk na vizzokeh nogah. *Psalangium, ij, n*. – pauk kosac

Pchela. *Apis, is, f*. – pčela

Pchelec. *Aluere, is, n. Aluearium, ij, n. Accipitur pro pleno apibus*. – pčelac

Pchelicza. *Apicula, ae, f*. – pčelica

Pelikan pticza. *Pelicanus, ni.* – pelikan

Pesz. Pasz. *Canis, is, f.* – pas

Petel. *Gallus, li.* – pijetao

Petelinecz. *Parvus gallus, Pullus gallinaceus.* – mali pijetao, pjetlić

Pevec. *Cantor, ris, m. Musicus, ci, m. Gallus gallinaceus, m.* – pjevač, pijetao

Plepelicza. *Coturnix, cis, f.* – prepelica

Plepelichar. *Coturniceps, pis, m. Coturnicum auceps.* – prepeličar, ptičar

Plepelichar pesz. *Coturnicarius canis.* – pas prepeličar

Poka, pura. *Gallina Indica.* – pura

Popek. *Mergus, gi.* – ronac, gnjurac

Poprechi konya. *Cingo equum.* – ograditi konja

Praschich. *Porcellus, li, m.* – praščić

Prasze malo. *Nefrens, dis, m.* – malo prase

Praszecz. *Porcus, ci, m.* – prasac, svinja

Praszecz nepochischen. *Verres, ris, m.* – nerast, vepar

Praszecz devji. *Aper, ri, m.* – vepar

Praszicza breja. *Scrophia, ae, f.* – krmača

Praszicza, ka praschiche vodi. *Idem.*

Priprechi konye. *Iungo equus.* – privezati konje

Prorok, ki iz letanya pticz prisesztina poveda. *Augur, ris, m. Auspex, cis.* – vrač koji vrača iz leta ptica

Prorokuvanye iz letanya pticz. *Augurium, ij, n. Auspicium, ij, n.* – prorokovanje iz leta ptica

Pszicza. *Canicula, Canis foemella.* – kujica

Pszina. *Canina malitia.* – psina, zloba

Ptica. *Volucris, is, f. Avis, is, f. Ales, tis, f.* – ptica

Ptichicza. *Avicula, ae, f.* – ptičica

Puh. *Glis, ris, m.* – štakor, puh

Pura. *Gallina Indica* – pura

Puran. *Gallus Indicus* – puran

Purichi. *Pulli Indici.* – puriči

Pus. *Limax, cis, Cochlea terrestris.* – puž

Pus vodeni. *Limax aquaticus, cochlea aquatica.* – vodeni puž

Racza. *Anas, tis, f.* – patka

Raczicza. *Anaticula, ae, f.* – pače

Rak. *Cancer, cri, m.* – rak

Rak beteg. *Carcinoma, tis, n.* – rak, bolest

Rak koga je. *Carcinomaticus, ca, um.* – obolio od raka

Riba. *Piscis, is, m.* – riba

Riba zluschinami. *Piscis squammatus.* – riba s ljuskama

Riba potočna. *Piscis fluviatilis.* – potočna riba

Riba morszka. *Piscis marinus.* – morska riba

Riba prez koszti. *Piscis cartilagineus.* – riba bez kosti

Ribar, ribich. *Piscator, ris, m.* – ribar, ribič
 Ribaricza. *Piscatrix, cis, f.* – ribarica
 Ribarim, ribe lovim. *Piscor, aris.* – ribarim
 Ribich. *Piscator, ris, m.* – ribič
 Ribich ki na vudiczu lovi. *Hamiota, ae, m.* –
 ribič koji lovi udicom
 Ribich ki osztrige lovi. *Conchita, ae, m.* –
 ribar koji vadi oštrige, kamenice
 Ribichka. *Piscatrix, cis, f.* – ribička
 Ribicza. *Pisciculus, li, m.* – ribica
 Ribji lou. *Piscatio, onis. Piscatura, ae, f.* –
 ribolov
 Ribna voda. *Aqua piscosa.* – voda puna riba
 Ribnyak. *Piscina, ae, f. Vivarium, ij, n.* –
 ribnjak
 Ribje szalo. *Garum, ri, n.-* riblji umak
 Risz. *Tigris, dis, f.* – tigar, ris
 Risz pigaszt. *Panthera, ae, f. Pardus, di, m.*
 – pantera, leopard
 Risz leopard. *Leopardus, di, m.* – leopard
 Riszovina. *Pellis tigridis.* – koža tigra, risa
 Rogach kukecz. *Ips, sis, m.* – jelenak
 Saba. *Rana, ae, f. Batrachus, chi, m.* – žaba
 Saba krasztava. *Bufo, nis, m.* – žaba krastača
 Sabcza zelena, ka po lisztju leze. *Rana,*
Rubeta. – zelena žaba
 Schenchich. *Caniculus, Catellus.* – pseto,
 psetance
 Schuka. *Lucius, ij, n.* – štuka

Selyva. *Testudo, nis, f. Chelone, nes.* –
 kornjača
 Sesliga. *Carduus, ui, m.* – badalj, češljuga
 Sismis, Miser. *Vespertilio, onis, m.* – šišmiš
 Skorpion. *Skorpius, ij, m. Scorpio, onis, m.* –
 škorpion
 Soyka. *Graculus, li, m.* – čavka
 Somborenye ptichje. *Garritus avium.* –
 glasanje ptica, pjev ptica
 Somborenye pchel. *Bambilatio, onis, f.* –
 zujanje pčela
 Srebe. *Hinnulus, li, m. Pullus equinus.* –
 ždrijebe
 Srebecz. *Equellus, li, m.* – ždrijebac
 Srebicza. *Equella, ae, f.* – ždrijebica
 Stork. *Ciconia, ae, f.* – roda
 Szrdela. *Sarda, ae, f. Trichia, ae, f.* – srdela
 Szerna. *Dama, ae, f.* – srna
 Szernecz. *Dama masculus.* – jelen
 Szernicza mala, ali mali jelen. *Cemas, tis,*
m. – lane
 Szlavich. *Philomena, ae, f. Luscinia, ae, f.*
Acredula, ae. – slavuj
 Szlavich morszki. *Alcedon, nis, f. Halcyone.*
 – sirena
 Szlepich. *Amphisbaena, ae, f.* – sljepić
 Szluka pticza. *Ficedula, ae, f.* – grmuša
 (ptica)
 Szmerchek. *Grillus, li, m.* – skakavac
 Szokol. *Falco, nis, m.* – sokol

Szraka. *Pica, ae, f.* – svraka

Sztenicza. *Cimex, cis, m.* – stjenica

Sztersen. *Fucus, ci, m. Crabro, nis, m.* – stršljen

Szvinya. *Sus, uis, f.* – svinja

Svinyak. *Hara, ae, f. Porcile, lis, n. Stabulum porcorum.* – svinjac

Szvinyar. *Subulcus, Porcarius, ij, m.* – svinjar

Szvinyaricza. *Subucula, ae, f. Porcaria, ae, f. Pastrix porcorum.* – svinjarica

Szvinszko meszo. *Suila, ae, f. Porcina, ae, f.* – svinjetina

Szvinche, praschich. *Porcellus, li, m.* – svinjče, prase

Zviježđa - Oven. *Aries, tis, m.* – ovan

Bik. *Turus, ri, m.* – bik

Rak. *Cancer, cri, m.* – rak

Orofzlany. *Leo, nis, m.* – lav

Skorpion. *Skorpio, nis, m.* – škorpion

Kozel. *Capricornus, ni, m.* – jarac

Ribe. *Pifces, ium, m.* – ribe

Taranta cheru. *Tarantula, ae, f. Stellio, onis, m. Phalangium, ij, n.* – tarantula, otrovni pauk

Tarkun. *Pyrethrum, thri, n.* – buhač

Telchich. *Boscus, li, m.* – telić

Tele. *Vitulus, li, m.* – tele

Telechi, cha, che. *Vitulinus, na, num.* – teleći

Teletina. *Vitulina, ae, f.* – teletina

Telicza. *Bucula, ae, f. Vitula, ae, f. Iunix, cis, f.* – junica

Terchka. *Attagen, nis, m. Attagena, ae, f. Attages, is, f.* – lještarka (ptica)

Vidra. *Lutra, ae, f.* – vidra

Viza. *Huso, nis, m.* – riba huso

Vizovina. *Caro husonis.* – meso ribe huso

Ulaszicza. *Mustela, ae, f.* – lasica

Vodenyacha. *Animal aquaticum, aquatile.* – vodene životinje

Vol. *Bos, vis, c.* – vol

Uprechi konye. *Iungo equos.* – upreći konje

Urabecz. *Passer, ris, m.* – vrabac

Urabchecz. *Passterculus, li, m.* – vrapčić

Urana. *Cornix, cis, f.* – vrana

Vuchicza. *Lupa, ae, f.* – vučica

Vuk. *Lupus, pi, m.* – vuk

Zajecz. *Lepus, ris, m.* – zec

Zaychecz. *Lepusculus, li, m.* – zečić

Zaviam kot vuk. *Ululo, as, p.* – zavijam kao vuk

Zavianye vukou, pszou. *Ululatus, us, m.* – zavijanje vukova, pasa

Zeba. *Fringilla, ae, f.* – zeba

Zmay. *Lemur, ris, m. Draco, nis, m.* – zmaj

Zver, zvere. *Fera, rae, f.* – zvijer

8. Zaključak

Djelovanje isusovaca 17. stoljeća na tada razdvojenom hrvatskom prostoru u mnogome je pomoglo kako bi se ta razdvojenost što manje osjetila. U prvom redu, ovdje mislim na kulturnu razdvojenost koja je uvjetovana utjecajima iz susjednih zemalja. U takvim se prilika hrvatski jezik nije mogao razvijati homogeno i jednolično te su „pioniri“ u takvom vremenu zaista bili rijetki. Jedan od njih zasigurno je i Juraj Habelić koji je napisao prvi kajkavski rječnik, a koji je trebao biti osnovica daljnjeg razvoja hrvatskog jezika. Tako ga mi danas nazivamo, ali on ga je odmah nazvao *slovenski* kako bi ujedinio veći prostor Hrvatske, a ne samo sjever. Time je uz svoje prethodnike položio kamen na kojem se mogla razvijati povijest hrvatskog jezika. Svojim opsegom, ali kako smo vidjeli i niskom cijenom odgovarao je školovanju mladih ljudi koji do tada nisu ni imali mogućnost školovanja ukoliko nisu bili plemenita roda.

Sve je to vidljivo u proučavanju flore i faune jer su se neki kultivirani primjerci pojavili tek kasnije. Isto vrijedi i za egzotične životinje koje nisu bile prisutne na ovim prostorima tako da se pod istim nazivom skriva nekoliko vrsta. S druge strane, sam pronalazak životinja i biljaka u oko 12 000 riječi nije jednostavan ako ni latinski rječnik ne pomaže. To se događalo u slučajevima kada rječnik namijenjen prevođenju antičkih tekstova nije pomagao jer sami Rimljani nisu poznavali te biljke ili životinje. Karakteristika rječnika je i tome što se on približava kasnijim enciklopedijskim izdanjima rječnika u kojima je poznato širenje riječi u nizove kojima se pokazuje povezanost neke skupine riječi, ali i kako bi se učenici što lakše snalazili na njegovim stranicama. Izostavljanjem nekih riječi iz biljnog i životinjskog svijeta može se utvrditi kada je nastao sam rječnik, a to je u najvećoj promjeni koja se dogodila u čovječanstvu, otkrićima novog svijeta. Sve poznate mu vrste Habelić je popisao u svom rječniku, ali prema tome kako nekim vrstama nije dao ime ili neke nije ni spomenuo, može se zaključiti da se još nisu udomaćile na području Europe pa ni Hrvatske.

Najviše je pojmova u rječniku koji se odnose na drvo, stablo ili šumu i to u različitim oblicima i navodima ovisno o tome na što se odnose. Tako se može vidjeti da je Habeliću vrlo važno razlikovati šumu sa žirevima ili šumu koja je služila za šetnje tadašnje gospode. Time nam pokazuje koliko su bili povezani s prirodom i kako je tada suživot izgledao vjerojatno svjestan da je šuma tada zapravo bila i hraniteljica, nastamba ili obrana. Sve to je posebno naglasio stavljajući posebne navode pokraj riječi kako bi se njegovi učenici lakše mogli snaći među svim blagodatima koje dolaze iz šume.

Kako se u samom djelu ne navode povrtnice i voće u onom broju koje danas poznajemo, za zaključiti je da se sam Habelić s tim vrstama nije ni susretao. Naime, tek se otkrićem Srednje Amerike i života koji se ondje razvio pokreće uvoz raznih biljnih vrsta koje su danas postale nezamjenjive u ljudskoj prehrani. Zapisao je one koje su bile dijelom svake kuhinje i koje su se lako mogle naći u prirodi ili uzgojiti bez većih problema, a koristile su se kao nezaobilazne namirnice. U prvom redu ovdje mislim na pšenicu jer se navodi nekoliko puta, posebno ili dijelom neke sintgame. Kruh je bio važan u prehrani, ali povezivao se i s Isusom Krisom, naveden je u nekoliko vrsta ovisno o tome od koje je žitarice.

Fauna se u *Dikcionaru* mnogo više ističe od same flore jer se tada čovječanstvo upoznalo gotovo sa svim životinjama koje poznajemo i danas. Vrlo važno mjesto u čovjekovu životu zasigurno su imali psi koji su im služili u lovu, ali i kao kućni ljubimci. Slična je situacija i u slučaju navođenja konja jer je Habelić smatrao izuzetno bitnim naglasiti kakav je koji konj i za što služi. Tako se njihova uporaba kreće od obrađivanja zemlje, preko raspolda i raznih natjecanja. U vremenu kada se konjska snaga nije mjerila pod poklopcem automobila nego brojem grla u staji, razumljivo je da se tolika važnost pridaje ovoj plemenitoj životinji. S druge strane, životinja koja se koristila za rad u nepristupačnim dijelovima je magarac kojemu Habelić pridaje važnost i kao životinji izravno vezanoj uz život Isusa Krista. Isti je slučaj i s ovcom čiji se oblik riječi javlja nekoliko puta u rječniku.

Ptice navodi u relativno malom broju ako ih se uspoređuje s kukcima. Vjerojatno su tada njegovi suvremenici vodili bitke sa štetočinama koje su uništavale urod u spremištima, ali i na poljima. Tako je i Habelić razlikovao vrste crva ovisno o tome gdje se javljaju i kakvu štetu nanose. Piscu s kopna nisu bile strane ni vodene životinje koje je upoznao na svojim putovanjima, ali i imao prilike kušati na raznim domjencima koji su se pripremali. Životinje iz drugih krajeva polako su dolazile iz raznih krajeva svijeta tako da Habeliću nisu ni one bile strane. Uporaba naziva životnja kao simbola značenja nije izostala. U prvotnom su ona bila namijenjena za osobine ljudi kako bi si čitatelj mogao predočiti o kakvom se čovjeku radi. Zato Habelić u svom rječniku navodi i te riječi kako bi njegovi učenici mogli nesmetano čitati antičke tekstove prepune ovakvih metafora i usporedbi.

Habelić je nezasluženo ostao neistražena ličnost u hrvatskoj povijesti pa tako i njegova djela, pogotovo *Dikcionar*. Leksičko blago flore i faune trebali bi postati nezaobilaznim dijelom proučavanja povijesti društva 17. stoljeća.

9. Literatura

- I. 1) Juraj Habdelić. *Dictionar ili réchi szlovenszke*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989.
- 2) Juraj Habdelić, *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci, 2000.
- II. 1) Josip Bratulić, *Juraj Habdelić: život i djelo*, u: Juraj Habdelić. *Dictionar ili réchi szlovenszke*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989.
- 2) Jadranka Brnčić, *Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti*, u : *Kulturni bestijarij*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.
- 3) Marica Čunčić, *Djela Jurja Habdelića u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, Zbornik radova sa Znanstvenog skupa o Jurju Habdeliću, Gradska knjižnica Velika Gorica 2009.
- 4) Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj*, Matica hrvatska, 1969.
- 5) Vladimir Horvat, *Juraj Habdelić među isusovačkim leksikografima*, u: Juraj Habdelić. *Dictionar ili réchi szlovenszke*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989.
- 6) *Hrvatski biografski leksikon*, 5, Gn-H, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2002.
- 7) Ljiljana Kolenić, *Riječ o riječima*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pedagoški fakultet, Osijek, 1998.
- 8) Ljiljana Kolenić, *Frazemi u Habdelićevu Dikcionaru*, u: *Filologija*, 27, razred za filološke znanosti, HAZU, Zagreb 1996.
- 9) Mijo Korade, *Isusovci i hrvatska kultura*, Hrvatski povijesni institut u Beču, Zagreb, 1993.
- 10) Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, dio prvi, Ex libris, Zagreb, 2010.
- 11) *Povijest*, urednik Slavko Goldstein, Biblioteka Jutarnjeg lista, knjiga 21., Zagreb, 2008.
- 12) Nada Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2003.

- 13) Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, 2002.
- 14) Nikola Visković, *Stablo i čovjek*, Antibarbarus, Zagreb, 2001.
- 15) Nikola Visković, *Životinja i čovjek*, Književni krug, Split, 1996.
- 16) Josip Vončina, *Mjesto Habdelićeva rječnika u povijesti hrvatskog književnog jezika*, u:
Isusovci u Hrvata, zbornik radova, Hrvatski povijesni institut, 1992.
- 17) *Isusovci u Turopolju*, U Katja Matković Mikulčić (ur.) *Zbornik radova sa Znanstvenog skupa o Jurju Habdeliću*, Gradska knjižnica Velika Gorica, 2009.
- 18) *Juraj Habdelić (1609. – 1678.)*, U Katja Matković Mikulčić (ur.) *Zbornik radova sa Znanstvenog skupa o Jurju Habdeliću*, Gradska knjižnica Velika Gorica, 2009.
- 19)
http://hr.wikipedia.org/wiki/Dictionarium_quinque_nobilissimarum_Europae_linguarum,_latinae,_italicae,_germanicae,_dalmaticae_et_ungaricae (29.08.2012.)
- Veljko Barbieri, »*Isposnički*« *stol Jurja Habdelića*, URL:
http://www.matica.hr/kolo/kolo2009_5.nsf/AllWebDocs/_Isposnicki__stol_Jurja_Habdelica
(17.08.2012.)
- Marica Čunčić, *Djela Jurja Habdelića u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, URL :
http://www.matica.hr/kolo/kolo2009_5.nsf/AllWebDocs/Djela_Jurja_Habdelica_u_Rjecniku_hrvatskoga_kajkavskoga_knjizevnog_jezika (15. 08. 2012.)
- III. 1) Zlata Šundalić, *Životinja i Vidra*, Filozofski fakultet, 2009.
- 2) Milan Žepić, *Latinsko - hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 2000.